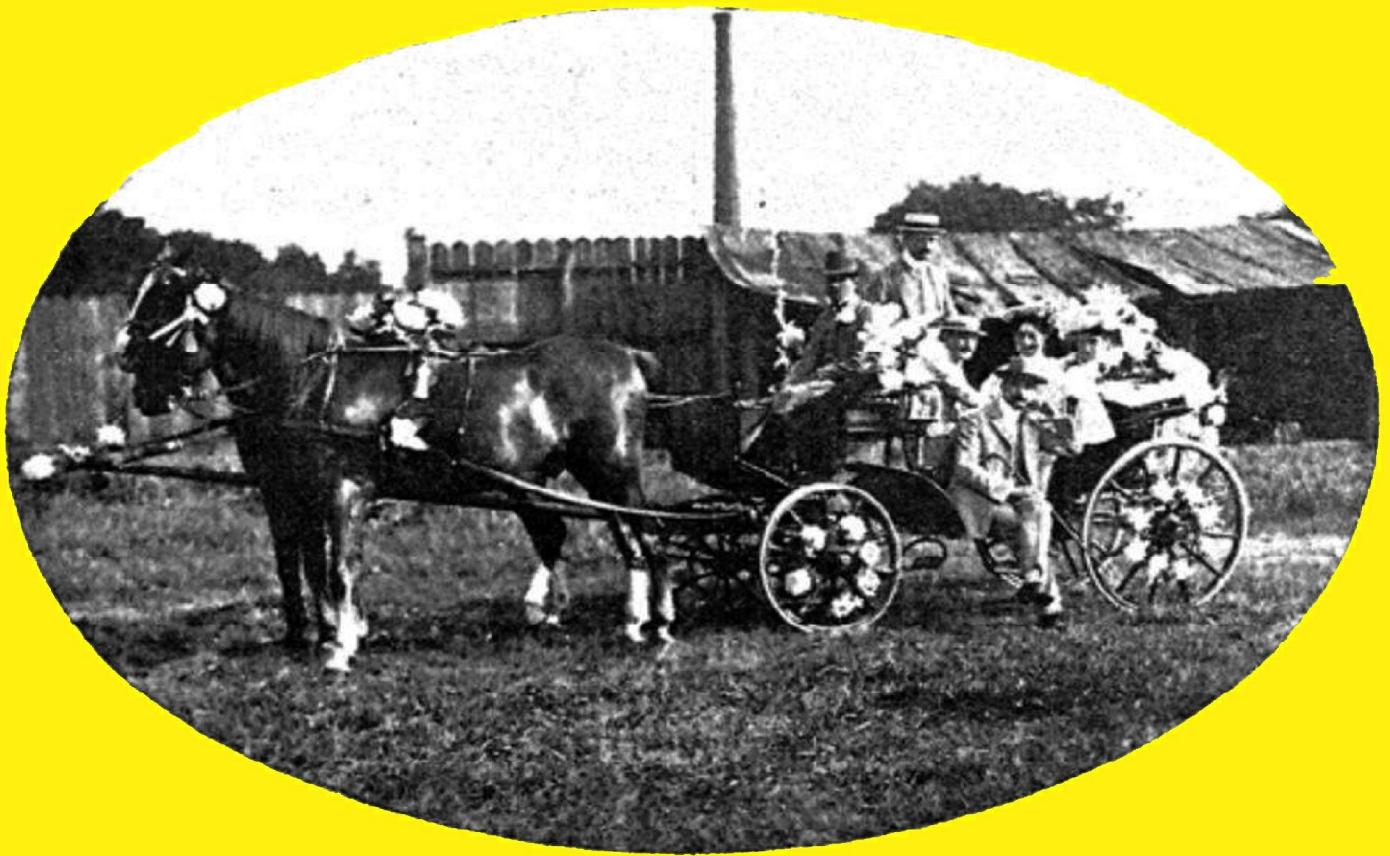

CÍVISPORTA

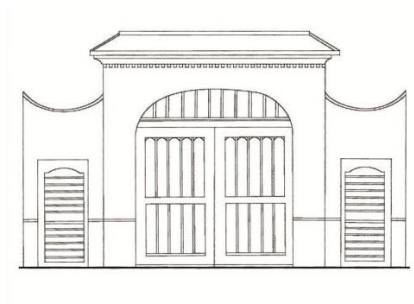

1
2017

CÍVISPORTA

Szerkesztette:

Horváth Péter – Balogh László

Debrecen, 2017.

IMPRESSZUM

Helytörténelmi online folyóirat

Kiadó: Balogh Tamás – Debrecen

Felelős szerkesztők: Horváth Péter és Balogh László

Szerkesztőségi elérhetőségek

Web: <http://www.civisporta.hu>

E-mail: civisporta@gmail.com

A CIVISPORTA online folyóirat szerkesztősége fenntart minden, a weblap és a folyóirat bármely részének, bármilyen módszerrel, technikával történő másolásával és terjesztésével kapcsolatos jogot.

Borító: „Virágkocsi-korzón” Készítette: Letzter József 1907-ben.

ISSN 2560-015X

A Tisztelt Író és Olvasó Közösséghez!

Újonnan induló kiadványunkkal hisszük, hogy megalapozunk egy olyan hosszútávon működő tudományos periodikát, amelynek egyfelől egyre bővülő írói gárdája lesz, másfelől pedig az értő közönséghez is eljut. Célunk nem más, mint, egy tudományos alaposágú ismeretterjesztő negyedévente megjelenő online folyóirat-sorozat útnak indítása. Olyan tanulmányokat, cikkeket várunk, amelyek történelmi, irodalmi, művészeti, közlekedési, gasztronómiai stb. szemszögből mutatják be Debrecen és térségének helytörténetét, továbbá annak tágabb régióját az Érmelléktől a Tiszáig, illetve a Nyírségtől Békésig. Elsősorban tehát történészek, helytörténeti kutatók, etnográfusok, kulturális antropológusok és építészek jelentkezését várjuk, akik inter-multidiszciplináris tudományos alaposággal foglalkoznak szűkebb és tágabb társadalmunk múltjával, illetve jelenével.

Nyilvánvalóan más tudományágak művelőitől is befogadunk anyagokat, amelyek megfelelnek a kiadvány kritériumainak. Tudományos igényű munkákat viszont nem csak közgyűjteményekben és felsőoktatási intézményekben dolgozó muzeológusoktól, levéltárosoktól és egyetemi oktatóktól várunk, mivel szeretnénk teret engedni a tudományos munkásságukat most megalapozó fiatalabb generációknak is. Éppen ezért egyetemi hallgatók és minden helytörténet iránt érdeklődő kutató munkáját is örömmel fogadjuk.

Cikkek és tanulmányok mellett természetesen adattárak recens bemutatását és forrásjegyzékek közlését is várjuk, mivel fontosnak tartjuk a szétszóródott külön közgyűjteményekben őrzött és magánarchívumokban kallódó ismeretlen anyagok komplex feldolgozását és bemutatását.

Jelen kiadványunkkal lokális – regionális, tárgyi illetve szellemi hagyatékunk mind szélesebb és alaposabb tudományos igényű feltárására törekszünk, mindazonáltal nem a hagyományok ápolása a fő célunk, hiszen nem beteg. Mindazonáltal a hagyományok őrzését sem tekinthetjük relevánsnak ebben az esetben, mivel a tradíciót nem lehet, és nem is kell fogolyként bezárni. Számunkra a hagyományok éltetése az, ami számít.

Bízunk abban, hogy a jövőben mind olvasóként, mind pedig szerzőként partnerünk lesz!

A Szerkesztőség

TARTALOM

<i>Előszó</i> (Horváth Péter, Balogh László)	3
I. DEBRECENBEN TÖRTÉNT	
<i>Béres Zsuzsa: Debreceni Virágkocsi-korzó 1907-ben</i>	9
II. KÖZLEKEDÉSTÖRTÉNET	
<i>Balogh Tamás Zoltán: A Székely Gyors és a csíksomlyói zarándokvonatok</i> története	25
III. NÉPTÁNC TÖRTÉNET	
<i>Horváth Péter: Néptánccsajtók interdiszciplináris kutatásának</i> szempontjai Hajdú és Bihar vármegyékben	45
IV. HADTÖRTÉNET	
<i>Balogh László: Az álmosd-diószegi csata és előzményei</i>	69
V. REPUTÁCIÓ	
<i>Papp József: Múltunk – A Petőfi téri lebontott zsinagóga</i>	95

I. DEBRECENBEN TÖRTÉNT

Béres Zsuzsa

BÉRES ZSUZSA

AZ 1907-ES DEBRECENI VIRÁGKOCSI-KORZÓ

Virágcsata, hölgyek és urak szépségversenye, uzsonna és hajnalig tartó bál színesítette azt a virágkocsi-korzót, amelyet 1907. június 16-án a város szegényeinek megsegítésére jótékony céllal szervezett Debrecenben a Szent Erzsébet egyesület. A Simonyi úton rendezett felvonuláson csaknem 50 feldíszített fogat, lovasok és még virágdíszes kerékpárok is bemutatkoztak a több ezres nézőközönség előtt. A legújabb kutatás eredménye bebizonyította, hogy az első, 1900-ban rendezett kerékpáros „virágcorso”-t és az 1905-ben egy mentőkocsi beszerzésének költségeire tartott hasonló rendezvényt több is követte. A 110 évvel ezelőtti eseményről részletesen beszámolt a helyi lap, a Debreczeni Ujság is. A virággal díszített kocsik felvonulásának hagyománya csaknem hat évtized elteltével 1966-ban éledt újjá Debrecenben, ahol azóta is évente megrendezik a Virágkarnevált.

1. Az első virágdíszítésű kerékpáros -, és virágkocsi-korzós felvonulások Debrecenben

„Az ünnepélyekben, nyári mulatságokban gazdag június legfényesebb és leglátványosabb érdekessége mindenesetre a szent Erzsébet-egyesület virágkocsi korzója lesz, a mely olyan nagy méretűnek mutatkozik, a milyen még nem volt városunkban. A siker előmozdításán több bizottság munkálkodik, a mely a korzóba nemcsak városunk intelligenciáját, hanem a környéket is bevonja. A korzó után uzsonna, utána pedig táncest lesz a Dobos pavillonban. A Kocsi-korzó június 16-án 4-6 óráig tart a Simonyi úton.” – adta hírül a helyi lap „Kocsikorzó virágcsatával” címmel megjelent írása.¹

Azonban Debrecenben nem ez volt az első alkalom, hogy virágkocsi-korzó színesítette a város nyári programjait. A Debreczeni Polgári Kerékpáros Egyesület 1900 szeptemberében

¹ DEBRECZENI UJSÁG 1907. április 5: 5.

országos sportversenyt rendezett, amelynek fénypontja a – a sportesemények mellett – a résztvevők virágdíszes kerékpáros felvonulása volt.² Hasonló eseményre a debrecenieknek öt évet kellett várniuk.

A Debreceni Mentő Egyesület alapítására 1905 májusában felhívás jelent meg. Az ötletgazdák bizottságot alakítottak, és eldöntötték: végre be kell szerezni egy mentő és betegszállító kocsit és ki kell képezni az állandó mentőszemélyzetet is. Az összeg megszerzését jótékony célú eseménnyel, nevezetesen egy virágkocsi-korzó rendezésével kívánták elérni. Június 14-én az ötlet megvalósult: a 23 kocsiból álló menet a Simonyi úton vonult fel. A helyszínre belépőjegy ellenében lehetett bejutni. Az út mentén a polgári villákat is virágdíszbe borították, a zsűri pedig az út közepe táján felállított virágdíszes emelvényen foglalt helyet.

„Csattogott a taps, amikor a Simonyi út torkolatában...feltűnt Debrecen város ötösfogata, a híres Nonius-tenyészet remek hámosaival, a bakon a város színeit viselő hajtóval és hajdúval; a díszítés is kék búzavirág és sárga akác volt. Nagy tapsal fogadták a többi, szebbnél szebb fogatot is, hiszen a debreceni és budapesti virágkertészek egyaránt kitétek magukért az ötletes dekorálással. A nézők virágesőt zúdítottak a látványos kocsisorra... A zsűri az első díjat Debrecen város fogatának, a másodikat a Lawn-Tennis Társaság fehér virágos kocsijának ítélte oda... De a legnagyobb tapsot mégiscsak a mentőkocsi kapta, aminek a beszerzéséért történt az egész, s ami szintén felvonult.”³

2. Debreceni Virágkocsi-korzó 1907-ben.

A híradások, a korabeli krónika szerint két évvel később jótékony céllal, a város szegényeinek megsegítésére rendezett virágkocsi-korzót a Szent Erzsébet egyesület. Az 1907-es eseményekről szinte napról napra adott közre két hónapon át új híreket a Debreczeni Ujság, csaknem minden alkalommal közzé téve valamilyen érdekes információt, amivel felkelthette a közönség érdeklődését a rendezvény iránt.

„A szt. Erzsébet egyesület június 16-án rendezendő kocsi-korzójának egyik érdekessége lesz az a pararul díszített kocsi, a melyről kis lányok fogják szórni a virágot. Itt jegyezzük

² KARNEVÁLI KALENDÁRIUM – A 40. DEBRECENI VIRÁGKARNEVÁL JUBILEUMI KIADVÁNYA. Bevezető.

³ BÉBER LÁSZLÓ 1977: 256-257.

meg, hogy az egyesület fősulyt a virágcsatára fektet, miért szerényen is diszitett kocssal is részt lehet venni a korzón. Hogy a korzó minden tekintetben sikeres lesz, arra legnagyobb biztosíték az lesz, hogy a rendezőség élén városunk legkiválóbb egyénei állnak, a kik a siker előmozdítására mindent megtesznek.”⁴

A következő híradásban már a résztvevőkről és a helyszínről is beszámol a lap: „A kocssikorzó, mely június 16-án, a Simonffy-uton fog lezajlani, minden várakozást felül múl. A rendező csoportnak tegnap jelentették be többen, hogy a korzón részt fognak venni. Ha most ehhez hozzáadjuk a vidékről is résztvevők virágos kocsjait, bátran mondhatjuk, hogy ez a kocssikorzó versenyezhet a nagy városok korzóival. Nem mindennapi lesz a gazdasági akadémia hallgatóinak fogatja.”⁵

Nem kellett sokáig várni a teljes részletességgel megírt, minden apró részletre kiterjedő figyelemfelkeltő írásra sem, amelyből már az is kiderült, hogy az egyik legígéretesebb látványosságnak a virágcsata és a lámpionos kivilágítás ígérkezik, és hogy a programok nem érnek véget a fogatok felvonulásával: „A nyári mulatságok ideje elérkezett Debrecen közönségének nem lehet oka panaszra, mert az idén sűrűn kínálkozik a szórakozásra alkalma. Néhány nap előtt zajlott le a jótékony nőegylet népiünnepélye s most az Erzsébet-nőegylet tartja meg régebben hirdetett virágkocsi-korzóját.

A virágkocsi-korzó június 16-án, délután 4 órától hat óráig lesz a nagyerdei uton, mégpedig virágcsatával egybekötve. A kocsi korzó után a nagyerdei parkban kellemes szórakozás vár a közönségre. Serpentin, konfetti s más tréfás dolgok. Buffet. Azonkívül szépségverseny is lesz. Ki az ünnepélyen megjelent hölgyek között a legszebb? Ki Debrecenben a legszebb férfi? A közönség maga fog szavazni. lesznek szavazatszedő bizottságok, akik időnként jelentés s a közönség minden negyedórán tudni fogja, hogy melyik leány és férfi hány szavazattal áll a versenyben. Az ünnepélyre negyven fillér lesz a belépő díj, amelynek a gyermekekért csak a felét fizetik.”⁶

A következő híradás már arról is beszámol, hogy a menet útvonalán pavilonokat állítanak fel, és hogy a szervezők folyamatosan értekeznek a rendezvény szervezéséről: „A kocssikorzót, amely már is nagy érdeklődést keltett, e hó 16-án tartja a Szt. Erzsébet egyesület. A sok változatossággal bizonyára gyönyörködtető látványt fognak nyújtani a különféle képpen

⁴ DEBRECZENI UJSÁG 1907. április 10: 4.

⁵ DEBRECZENI UJSÁG 1907. április 19: 5.

⁶ DEBRECZENI UJSÁG 1907. május 30: 4-5.

*diszitett kocsik. Lesz felállítva a Simonyi-uton több virágsátor. A részletek megbeszélése végett ma délután 4 órakor választmányi gyűlést tart az egyesület.”*⁷

Az újságíró szem előtt tartotta, hogy írásaival felkeltse és folyamatosan éberem is tartsa a figyelmet a rendezvény iránt, azért folyatta az érdekességek közreadását, és az újdonságok ismertetését: „...Az Erzsébet-nőegyesület rendez virágkocsi korzót a nagyerdei uton, amelyet szépségverseny fog követni, míg este a nagyerdei vigadóban táncestély lesz. A kocsihoz iránt általános az érdeklődés. A jelentkezők száma tekintélyes, úgy hogy igen szép, látványos felvonulásban gyönyörködhetik majd a közönség. A további jelentkezésekkel egyenesen az egyesület elnöknőjéhez, dr. Irinyi Istvánné urnőhöz, Arany János-utca 4.sz. alá kell fordulniok az érdeklődőknek.”⁸

Egy héttel a nagy nap előtt terjedelmes írást közölt a napilap, amelyből a rendezvény valamennyi részletére fény derül: a felvonulást szépségversennyel egybekötött uzsonna, majd bál követi. Ma már talán nem szokatlan, hogy a férfiak is megmutassák előnyös tulajdonságaikat, akár egy reklámozni kívánt termék bemutatásával, egy divatbemutató, vagy akár sportesemény keretében. A 20. század elején azonban eléggé szokatlannak tűnt, hogy a bálkirálynő választáshoz hasonlóan a férfiak szépségét is mérlegre tegyék. Pedig ez lehetett a rendezvény egyik újdonsága: a férfiszépségverseny. A cikk címeiben is a lényegre emelte ki az újságíró: A vasárnapi ünnepély. Kocsikorzó virágcsatával. Szépségverseny és táncvigalom.

„... A kocsihoz és virágcsata különben tündériesen szépnek, kedélyelevenítőnek ígérkezik. Délután pont négy órakor veszi kezdetét. Virágos kocsik vonulnak fel színes tarkaságban, de lesznek közöttük a felvonulás gazdagsága kedvéért s változatosságából kevésbé diszitett kocsik is. A Simonyi-uton két oldalt zöld lombokkal diszitett sátrak lesznek felállítva, a honnan szép leányok és bájos asszonykák fogják széthordani a virágcsatához szükséges virágokat, confetti és serpentineket. Természetesen nagyon olcsó árban. Kaphatók lesznek ott olcsó csokrok és apró csokrok tízével is.

A kocsihoz este hat órakor véget ér. A rendezőség már most arra kéri a jelenlevőket, hogy ekkor a nagyerdei kávéház elé vonuljon, ahol az egyesület többi tagjai akkor már jégbe-hűtött italokkal, hűsítővel s kitűnő uzsonnával várják az érkezőket. Ezuton kijelenti a rendezőség, hogy tulfizetéstől senki sem tarthat. Lépten-nyomon fehér táblák lesznek s azokról ki-ki

⁷ DEBRECZENI UJSÁG 1907. június 1: 5.

⁸ DEBRECZENI UJSÁG 1907. június 5: 4.

előre tájékozhatja magát az árakról. Különben az egyesület eddigi mulatságai elég bizonyosságot nyújtanak arról, hogy az ilyesmire mindig szigorú tekintettel volt.

Az uzsonnai hangulat élénkítésére szépségversenyt rendez az egyesület. Minden jegyhez, amelyet a kocsikorzóra vált a közönség, egy „legszebb hölgy”, „legszebb férfi” szelvény lesz mellékelve. Ezeket az uzsonna alatt név megjelölésekkel egy jury fogja átvenni és a legtöbb szavazatot kapott hölgynek, vagy férfinak az egyesület által felajánlott csinos díjakat kiosztani. Természetesen úgy a korzó, mint az uzsonna alatt kitűnő zenéről gondoskodott a rendezőség. Az uzsonna nyolc órákor végződik, akkor kezdetét veszi a lámpionos kivilágítás, majd kilenc órákor táncvigalom, amelynek rendezése szintén kitűnő kezekben van letéve. Hogy ez látogatott lesz s hogy azon igen sokan lesznek a bájos hölgyek sorából, az már az előzetesen megnyilatkozott érdeklődésből is egészen bizonyosra vehető. Ugy az uzsonnánál, mint a virágkocsi-korzónál köszönettel és hálával fogad el a rendezőség minden csekély adományt s annak idején jelezni fogja annak hová fordítását.”⁹

Az esemény közeledtével sűrűsödött a híradások gyakorisága, és még mindig sikerült újdonságot találni, ami felkelthette a közönség figyelmét. Nevezetesen a szervezők azt találták ki, hogy a szépségverseny díjait egy belvárosi üzlet kirakatában állítják ki, közszemlére téve azokat, ösztönözve ezzel is a jegyvásárlásra és a szavazásra egyaránt az érdeklődőket. Ugyanakkor hirdette azt is, hogy a szervezők várják az adományokat mind a virágpavilonok feltöltéséhez, mind pedig a vendéglátáshoz: „E helyen tesszük közvé, hogy az egyesület virág adományokat szegényei nevében hálás köszönettel fogad. A korzó utáni ozsonnára az adakozók kegyes szívü adományait vasárnap délelőtt 10 órától egy óráig veszi át az egyesület bizottsága a nagyerdei kávéháznál. Ozsonna közben szépségverseny lesz, melynek izléssel megválasztott díjai a mai naptól láthatók a Bosznay testvérek női divat üzlete kirakatában.”¹⁰

A következő híradásból – egy nappal a nagy eseményt megelőzően - már arról is értesülhetett a nagyközönség, hogy hatalmas az érdeklődés, a résztvevők száma ugyanis elérte az ötvenet. A lap fontos információkat közölt a felvonulókkal a gyülekezéssel, indulással, útvonallal kapcsolatban, ugyanakkor nem feledkezett meg az érdeklődők tájékoztatásáról sem. És továbbra is sikerült az újság hasábjain újdonságokról beszámolni: „A Szent-Erzsébet egyesület holnapi kocsikorzóján ötvennél több kocsi fog részt venni, ezenkívül többen lóháton és fel-

⁹ DEBRECZENI UJSÁG 1907. június 9: 4-5.

¹⁰ DEBRECZENI UJSÁG 1907. június 13: 4.

*diszitett biciklin vesznek részt. A menet pontban 4 órakor indul el a Margit-fürdőből. Emelvé-nyes, pazarul diszitett virágkocsiról fehér ruhás kis leányok fogják szórni a virágot. Érde-
kessége lesz a korszónak a gazdasági akadémia hallgatóinak magyarosan, mezei virággal és
gazdasági eszközökkel diszitett hat ökrös fogata. Bizonyára látványos lesz a különféle képpen
diszitett kocsik hosszú sora is.*

*A Simonyi-út két oldalán egyleti tagok és lányok előre megállapított árak mellett virá-
got árulnak. A helybeli zenekarok sétahangversenyt rendeznek. A korszó után a nagyerdei ká-
véház előtt uzsonna lesz. Fehér táblákon jelzik az árakat. Az ozsonna alatt lesz a szépségver-
seny. A szavazó jegyeket a bíráló bizottság gyűjti és az eredményt öt percenként közli. A be-
lépti jegy szelvénye szavazó jegyül szolgál, de ezenkívül az ozsonnánál külön is árulnak sza-
vazójegyeket. A legtöbb szavazatot kapott öt hölgy és öt férfi diszes jutalomban részesül. A
jutalomtárgyak Bosznay J. Kossuth-utcai kirakatában láthatók. Kilenc órakor kezdődik a
tánc. A táncestély sikerét biztosítja az a jó hírnév, melynek az egyleti mulatságok örvendenek.
A táncestélyern a Magyar testvérek zenekara játszik. A belépti jegy a korszóra 40 fillér, a
táncestélyre pedig 2 korona. A kocsikorszóban résztvevő kocsik a Margit fürdő telepén gyüle-
keznek és megérkezésük rendje szerint állnak sorba. A gyülekezés 3 órakor lesz és a menet
négy órakor indul el.”¹¹*

Ugyancsak figyelemfelkeltő címekekkel jelent meg június 16-én, a rendezvény napjára
virradva a Debreczeni Ujság legfrissebb lapszáma: A mai virágkocsikorszó. Serpentin és vi-
rágcsata. Ki a legszebb nő Debrecenben? című írás bevezetőjében elsősorban a jótékony-
gondolatát, a segíteni akarás fontosságát fejtegette az újságíró, hosszasan kitérve azonban arra
is, hogy kinek a felelőssége lenne elsősorban a városban élő szegények támogatása: „...A ko-
csikorszó, a melyet tulajdonképpen azért rendeznek, hogy nagyon sok szegény családnak a
nyomoruságán segítsenek, minden nemesen gondolkodó és érző emberben felébreszti az ér-
deklődésen kívül a lelkesedést is. Mikor arról van szó, hogy szegényeken segítsünk, bizony
csak jóakarattal és lelkesedéssel gondolhatunk azokra, akik fáradtsággal, lelkes odaadással
és nem kisebb buzgósággal igyekeznek összehozni egy-egy ünnepélyt, ahol sok ezer ember
adhat össze néhány fillért s ezekből terem meg a segítség özvegyek, árvák, elhagyottak, insé-
gesek részére.

¹¹ DEBRECZENI UJSÁG 1907. június 15: 3.

Hejh, mert ország-világ előtt tejjel-mézzel folyó városnak kikiáltott Debrecenben olyan sok a szegény s a dús gazdag város olyan keveset törődik velük, hogy a társadalomnak magának kell a sarkára állnia, hogy veszni ne hagyjon jó lelkeket... De azok, kik a jó és nemes ügyek szolgálatában elfogulatlanul tudnak itélni, minden olyan társadalmi akcióért, amelyeknél emberbaráti törekvések a rugók, lelkesülni tudnak és lelkesíteni igyekeznek. A virágkocsi-korzó is csak alkalom arra, hogy sok szegényen segítve legyen. A humánus közönség egyrésze áldozatot hoz azzal, hogy a látványosságért belépő díjjal adózzék a jótékonyaság oltárán.”¹²

Ismét beszámol az írás a rendezvény részleteiről az indulás időpontjáról, a menet útvonaláról, valamint az eseményt követő programokról, az uzsonnáról, a szépségversenyről és az azt követő bálról is. *...Hat órákor mindenki a nagyerdei kávéház elé vonul. Ott lesz az uzsonna. Olesó, szolid áráért meguzsonnálhat mindenki azzal a tudattal, hogy a tiszta jövedelem ebből is szegény családoknak jut. Ugyanitt lesz a szépségverseny is. A közönség a virágkocsi korzóra váltott jeggyel együtt szavazólapot is kap és ezzel szavazhat arra, hogy kit tart a legszebb nőnek. Ez a szavazás különben igen érdekesnek ígérkezik. A szavazás után este nyolc órákor a nagyerdei Vigadóban táncvigalom lesz. A virágcsata és korzó alatt cigányzenekarok és az Egyetértés zenekara játszik. Az uzsonnánál a Rácz Károly zenekara, a táncestélyen pedig a Magyar testvérek zenekara játszik. Azok, a kik az uzsonnához adományokat küldenek, ma délelőtt tíz órától egy óráig a nagyerdei kávéházhoz küldjék, a hol a bizottság átveszi. Itt tesszük közzé az egyesület ama kérelmét is, hogy a táncestélyen utcai ruhában jelenjenek meg a résztvevők.*”¹³

A nagy sikerű virágkocsi-korzóról természetesen a Debreczeni Ujság is részletesen beszámolt, bemutatva a rendezvény lefolyását, szemléletesen lefestve a résztvevők virágdíszes fogatait, és természetesen ismertette a szépségverseny női és férfi kategóriájában érkezett szavazatokat és a nyertesek névsorát. *„A vasárnap délután érdekességét kétségtelenül az a jótékony ünnepély adta meg, amelyet az Erzsébet nőegylet rendezett. A vonatok tulzsufoltan robogtak a nagyerdei utra, a közönség sűrű sorokban hullámszórt. Kevéssel négy óra után megindult a közönség nagy sorfala közt a kocsi-korzó. Elöl vezette a menetet ifj. Szikszay Gyula ibolyával díszített fehér és ifj. Megyery Pál vadrózsával díszített pony lován. Utána a gazdasági tanintézet ökrös szekere zöld galyakkal, búza virággal és gazdasági szerekkel díszítve.*

¹² DEBRECZENI UJSÁG 1907. június 16: 4.

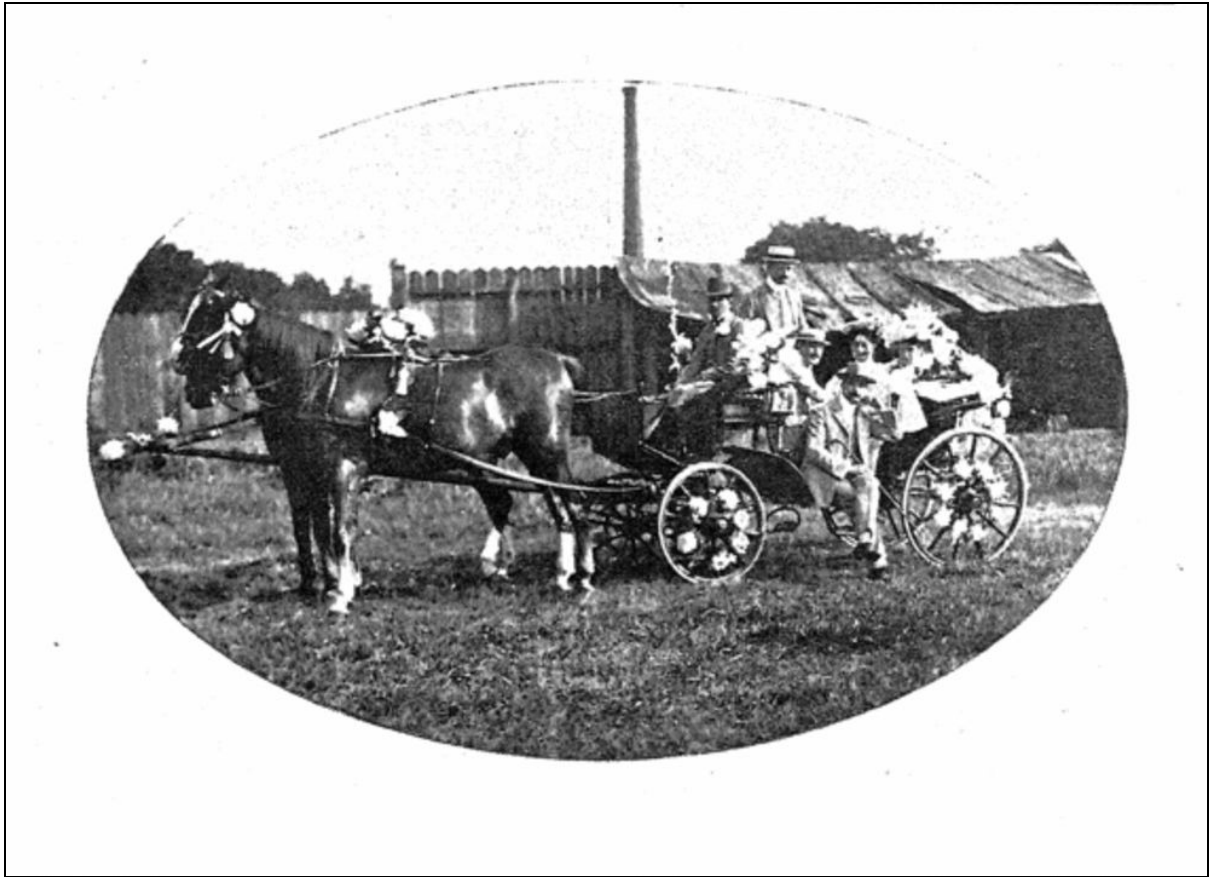
¹³ DEBRECZENI UJSÁG 1907. június 16: 5.

Ezt követte Orosz György huszárcapitány buzavirággal diszitett remek négyes fogata. Utána a kis Than Ilonka hajtotta trapperjeit. A kocsi, amelyen apró testvérkéivel ült, fehér liliommal volt diszítve és felette öt galamb röpködött. Majd Cseleyné és Buzásné urnők pipaccsal diszitett kocsija következett. Kontsek Kornél ibolyával diszitett kocsijáról Kontsek Kornélné és Jánosy Margit dobáltak virágokat. Kontsek Géza szegfűvel diszitett kocsija következett. Majd dr. Megyery Pál krizantémmal és fehér tüllel diszitett kocsija következett. Dr. Irinyi István (fehér rózsá), dr. Szikszai Szabó (krizanténium), Okolicsányis Miklós (rózsá), Debrecen város kocsija (lótusz virág), melyből Vinnay Márta, Kovásy Eszter, Szőke Mici és Kolbenhaver Margitka dobálták virágaikat, Kovács Gyula (larance rózsá), egy jázminnal igen szépen diszitett kocsi, melyben Lilian Holliusz és Várady Rózsi ültek, Miskolczy Lajos buzavirág, Csanak József krizanténiummal diszitett kocsija, melyben Csanak Margit és Uhlarich Margit ültek. Komlóssy Lajos krizanténiummal diszitett kocsija, melyből Tóth Annus és Komlóssy Margit dobálózta virágot. S végül Simkovits Sándor fehér szegfűvel diszitett kocsija. A menetet 3 biciklista zárta be: Kontsek László (piros szegfű), Gabányi Antal (leánder) és Róth Sándor rózsával diszitett biciklijé.

A kocsikorzó alatt ömlött a virág, confetti és szerpentin, amelyet a nőegylet szép asszonyai árultak a sátrakban. A korzó után rendkívül kedélyes hangulatban uzsonna folyt a nagyerdei parkban s kedves izgalmak közt ért véget a szépségversenyre a szavazás. Az eredmény a következő: A legszebb nőkre adott szavazat eredménye a következő: Popovits Mariska 5387 szavazat. Okolicsányi Margitka 4212, Rózsa Ilonka 3212, Bosznay Istvánné 3011, Miskolczy Lajosné 2250. A legszebb férfiakra adott szavazat eredménye: Magyarai Kassa Péter 3386, Orosz György százados 2385, Bosznay István 1008, Okolicsányi Miklós 909, Perczel Miklós 807. A sikerült ünnepélyt kitünő hangulatban reggelig tartó táncvigalom zárta be.”¹⁴

Azt, hogy az esemény mennyire fontos, népszerű és emlékezetes maradt, mi sem bizonyítja jobban, hogy egy rövid beszámoló még a következő, 1908. évi Debreczeni Képes Kalendariumba is bekerült. Érdekesség, hogy a híradást két fénykép is kiegészítette. Ugyanis a kor híres fotográfusa, Letzter József riportfotókon örökítette meg a felvonuló díszes fogatokat. „A debreczeni „Erzsébet-nőegylet” 1907. évi június 16-án vasárnapi napon délután 4 órakor kitünően sikerült virágos kocsi-korzót rendezett a Simonyi-uton végig ki a nagyerdőbe. A szép látványosságnál a gyönyörű verőfényes idő ezuttal ép oly jótékonyt gyakorolt, mint fillér-

¹⁴ DEBRECZENI UJSÁG 1907. június 18.

1. kép Virágokkal díszített kocsi az 1907-es korzón. I.¹⁵

jeivel az a tengernyi nép, mely a fasorok utait előzőnlötte. A kocsi-korzóban Debreczen előkelőségei vettek részt s úgy az izléssel díszített virágos fogatokkal, mint az azokban helyet foglaló urnők, urleányok és fiatal urak vidám csoportjának szemléltetésével kellemes szórakozást szerzett a találékony rendezőség a látványosságokat kedvelő sokaságnak.

A kocsi-korzó alatt ömlött a virág, confetti és serpentin, amelyet a nőegylet szép asszonyai árultak a sátrakban. A korzó latban uzsonna folyt a nagyerdei parkban kedves izgalmak közt ért véget a szépségversenyre a szavazás. Mert volt szépségverseny is a legszebb nők és legszebb férfiak közt. A sikerült ünnepélyt kitünő hangulat mellett a Dobos-pavillonban reggelig tartó táncvigalom követte. Az erkölcsi sikerhez anyagi eredményt is jegyezhetünk

¹⁵ LETZTER JÓZSEF 1907.

fel, mely szép összeggel jutalmazta az Erzsébet-nőegyletnek az árvák érdekében kifejtett nemes buzgólkodását. A kocsi-korzóban részt vett virágokkal ékitett fogatokból Letzter József felvételében bemutatunk naptárunk lapjain pár csinos fényképmásolatot.”¹⁶

Meg kell jegyezni azonban, hogy a fényképész műtermi munkáiból számos alkotás fennmaradt és a Déri Múzeum archívumában mai napig megtalálható, az eseményeken készült képekből azonban – az eddigi kutatási adatok szerint – nem maradt fenn a Debreczeni Képes Kalendáriumban közzétett képeken túl egy sem.

2. kép Virágokkal díszített kocsi az 1907-es korzón. II.¹⁷

3. Kitekintés

Arra, hogy újra virágkocsik gördüljenek Debrecen utcáin, ezt követően csaknem hat évtizedet kellett várni. A megyei napilapban 1962 nyarán vita indult arról, hogy milyen, szinte valamennyi művészeti ágat felvonultató programot indítsanak útjára Debrecenben. 1965-re körvonalazódott a kórusverseny felélesztése, a színházi napok, az országos nyári tárlat, és – dr. Bé-

¹⁶ DEBRECZENI KÉPES KALENDÁRIUM 1908. 39-41.

¹⁷ LETZTER JÓZSEF 1907.

res András, a Debreceni Népi Együttes művészeti vezetőjének javaslatára a Virágkarnevál megvalósítása is. A táncsoport ugyanis 1963-ban Svájcban vendégszerepelt, ahol felléptek – többek között – a genfi virágkorzón is. Az együttes vezetője joggal tette fel a kérdést a lap hasábjain: miért ne lehetne hasonló rendezvény Debrecenben is? Hiszen van Debrecenben kitűnő kórus, neves népi együttes és persze virág is? A város akkori vezetői felkarolták az ötletet és végül 1966. augusztus 20-án elindult az első karneváli menet.¹⁸

A rendezvény, amely mostanra Debrecen egyik jelképévé vált, mára karneváli hétté nőtte ki magát és ismertsége jóval határainkon túlra is eljutott. A Virágkarnevál és elődei történetének teljes feldolgozása azonban még várat magára, hiszen az eddigi kutatások csupán részeredményeket hoztak. Az 1907-es esemény egyik híradásában ugyanis érdekes mondat olvasható: *„A délutáni virágcsatával rendezendő virágkocsi-korzóra nem ugy, mint tavaly hatvan, most csak negyven fillér lesz a belépő-díj.”*¹⁹ Ez pedig azt jelenti, hogy az előző, vagyis 1906-os évben is volt hasonló rendezvény. De annak kiderítése, hogy valójában mely években és milyen módon rendeztek virágkocsi-korzót Debrecenben, még további kutatómunkát.

¹⁸ KARNEVÁLI KALENDÁRIUM – A 40. DEBRECENI VIRÁGKARNEVÁL JUBILEUMI KIADVÁNYA. Bevezető.

¹⁹ DEBRECENI UJSÁG 1907. június 9: 4-5.

Irodalomjegyzék

BÉBER LÁSZLÓ

- 1977 *Az első debreceni virágkarnevál.* Debreceni érdekességek – válogatott írások Debrecen múltjából. In: BÉBER LÁSZLÓ (Szerk.): Kiadó: Debrecen Megyei Városi Tanács VB Művelődési osztálya, Debrecen. 253-258. Az eredeti cikk a Hajdú-Bihari Napló 1970. január 6-i számában jelent meg.

DEBRECZENI KÉPES KALENDÁRIUM

- 1908 *Virágos kocsik korzója.* 1908. VIII. évfolyam. 1. szám. 39-41.

DEBRECZENI UJSÁG

- 1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. április 5. XI. évfolyam. 78. szám. 5.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. április 10. XI. évfolyam. 82. szám. 4.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. április 19. XI. évfolyam. 90. szám. 5.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. május 30. XI. évfolyam. 122. szám. 4-5.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. június 1. 5. oldal – XI. évfolyam. 123. szám. 5.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. június 5. 4. oldal – XI. évfolyam. 126. szám. 4.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. június 9. XI. évfolyam. 130. szám. 4-5.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. június 13. XI. évfolyam. 133. szám. 4.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. június 15. XI. évfolyam. 135. szám. 3.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. június 16. XI. évfolyam. 136. szám. 4-5.
1907 *Debreczeni Ujság.* 1907. június 18. XI. évfolyam. 137. szám. 4.

Képjegyzék

LETZTER JÓZSEF

- 1907 *Virágokkal díszített kocsi az 1907-es korzón. I. Virágos kocsik korzója.*
Debreceni Képes Kalendárium. 1908. VIII. évfolyam. 1. szám. 40.
- 1907 *Virágokkal díszített kocsi az 1907-es korzón. II. Virágos kocsik korzója.*
Debreceni Képes Kalendárium. 1908. VIII. évfolyam. 1. szám. 40.

II. KÖZLEKEDÉSTÖRTÉNET

Balogh Tamás Zoltán

BALOGH TAMÁS ZOLTÁN

A SZÉKELY GYORS ÉS A CSÍKSOMLYÓI ZARÁNDOKVONATOK TÖRTÉNETE

Minden pünkösdkor immár 9 éve elindul Magyarországról egy zarándokvonat a csíksomlyói búcsúra. A Székely gyors nevű vonatot 2008-ban azzal a céllal hozták létre, hogy a vonatozás szerelmesei vasúton is eljuthassanak az erdélyi szent zarándokhelyre. Mindenholnan felkerekednek, és részt vesznek a búcsún úgy a hívők – főleg a katolikusok – mint azok, akik az ezeréves határra és a Rákóczi-várra kíváncsiak, de eljönnek azok a vasút barátok és vasúttörténészek is, akik meg akarják nézni a Gyimesbükkön lévő vasúti őrházat.

1. kép A csíksomlyói zarándokok tömege 2004-ben ¹

¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Cs%C3%ADksomly%C3%B3i_b%C3%BAcs%C3%BA_1.jpg A letöltés ideje: 2017. VI. 6.

1. A csíksomlyói búcsú

A csíksomlyói búcsú a székelyek 1567-ben kezdődött, katolikus hitük megvédéséért hálát adó fogadalmi zarándoklata, amely a rendszerváltozást követően az összmagyarság legjelentősebb keresztény ünnepévé vált. Minden év pünkösdjén, több százezer magyar katolikus és keresztény hívő jelenlétében, a csíksomlyói kegytemplomban tartják meg a búcsút, amely az 1993 óta kiegészül egy szabadtéri szentmisével is a közeli Kissomlyó-hegy és a Nagysomlyó-hegy közötti nyeregben. A kegytemplom és a körülötte lévő térség ugyanis ekkora már nem tudta befogadni a több százezerre duzzadt búcsújárók tömegét. Éppen ezért egy oltáremelvényt építettek a hegy nyergében és azóta oda irányítják az úgynevezett „keresztaljakat” – kereszt alatt vonuló, templomuk zászlója és a településük nevét jelző felirat mögé felsorakozó zarándokcsoportokat –, és a világ különböző részeiből érkező hívőket.

A Csíksomlyói búcsúhoz fűződő külön érdekesség, hogy 2008 augusztusában egy zarándok egészen az ausztriai Mariazell városából indult útnak gyalog, hogy közel 1400 kilométer megtételével a következő évben, 2009-ben részt vehessen a csíksomlyói búcsún. Magyarországról 2010-ben már két különvonatot is indítottak, a másodikat Csíksomlyó Expressz néven, 2012-től pedig már Boldogasszony Zarándokvonat is jár a búcsúra. A 2015-ös búcsún hozzávetőlegesen mintegy 250.000 zarándok vett részt.

„A Római katolikus egyház hívei Csíksomlyón teljes búcsút nyerhetnek, ugyanis az a bűneit megvalló és bűnbánatot tanúsító hívő, aki a gyónás szentségének kegyelmi állapotában meglátogatja a kegyhelyet és ott meghallgatja a szentmisét, az elnyeri a bűnei megbocsátása után visszamaradt büntetések teljes elengedését is. A ferences rend obszerváns ága által alapított Mária-kegyhely templomában van elhelyezve a híres kegyszobor, a sugárkoszorúval övezett Mária, aki a földgömbön és a holdsarlón áll, feje körül tizenkét csillagból álló glória. A holdsarlón egy emberarc van. Jobb kezében királynői jogart, baljában a gyermek Jézust tartja, mindkét szoboralak fejét korona díszíti. A 227 cm-es, aranyozott, festett hársfa szobor eredetileg egy szárnyasoltár központi alakja lehetett. A kegyszobor keletkezésének időpontja a 16. század eleje.”²

² CSÍKSOMLYÓI BÚCSÚ https://hu.wikipedia.org/wiki/Cs%C3%ADksomly%C3%B3i_b%C3%BAcs%C3%BA
Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

2. A zarándokvonatok története

Erdélybe először 2008. május 9-12 között indult el a Székely gyors zarándokvonat, abból a célból, hogy utasait elvigye a csíksomlyói búcsúra, valamint a gyimesbükki egykori határlomásra. Igaz a vonalon már előtte is ment egy expresszvonat, amely a 2008-as zarándokvonat nevét viselte, de igazából csak egy menetrend szerinti járat volt, amelyen zarándokok is utazhattak.

Erdélyt és a Partiumot 1920. június 4-én a trianoni békediktátum következtében elcsatolták, Magyarországtól és Romániához került. Az erdélyi magyarok és a székelyek így elszakadtak az anyaországtól és a románok mindent megtettek annak érdekében, hogy a magyar kulturális hagyományok megszakadjanak, helyettük pedig román szokások, és maga a román nyelv kerüljön előtérbe. Mindezt ortodox honfoglalásként is szokták aposztrofálni, hiszen rohamos iramban épülnek állami segítséggel ortodox templomok, mindeközben pedig több gótikus templom dől romba... Az ottani magyarok küzdöttek Erdély visszacsatolásért, küzdelmük pedig később részben megvalósulhatott, amikor 1940. augusztus 30-án Bécsben visszaadták Erdély északi részét. Ekkor ismét feléledhettek a magyarság kulturális hagyományai, így többek között a csíksomlyói búcsú is. Bár 1941-ben az etnikailag, tehát a többségben magyarok lakta területeket visszacsatolták az első és második bécsi döntés értelmében Kárpátalja és a Délvidék megszállása mellett, erdélyben a közlekedés azonban mégis nehézkessé vált, mivel a románok lezárták a határokat, és igyekeztek elszeparálni a magyarokat.

„A döntés követően Erdély északi része a Székelyfölddel együtt visszatért Magyarországhoz. Azonban az új határvonalat döntően az etnikai határok mentén húzták, a gazdaságföldrajzi és közlekedési szempontokat kevésbé vették figyelembe. Torda környékén nagy földgázlelőhelyek voltak német érdekeltséggel, ezeket pedig a Harmadik Birodalom nem kívánta Magyarországhoz csatolni. Így jött létre a „Göring hasa” elnevezésű beszögellés, ahol Románia ékszerűen benyúlt Magyarország területére Kolozsvár és Marosvásárhely között. Így a két várost összekötő vasútvonal (az észak-erdélyi vasúti fővonal) egy jelentős szakaszon, Románia területén maradt. A vonalon korridorvonal haladását a román fél nem engedélyezte, így Marosvásárhely és a székely körvasút lényegében el volt vágva a magyarországi vasútvonalaktól.”³

³ SZERETFALVA – DÉDA VASÚTVONAL <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szeretfalva%E2%80%93D%C3%A9da-vas%C3%BAtvonal> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6

2. kép Magyarország 1940-41. vasútjainak Erdélyi része⁴

Ahol nem ment vonat, Mávautóbuszokkal utazhattak tovább, mindez azonban a sok átszállás miatt kényelmetlen volt. Ennek kiváltására mindenféleképpen egy vasútvonalat kellett építeni, amit Szeretfalva és Déda között el is készült. Horthy Miklós kormányzó 1942. december 5-én ünnepélyes keretek között át is adta a vasútvonalat így össze tudták kötni az anyaországot Székelyfölddel.

3. kép Horthy Miklós felavatja a Szeretfalva-Déda vasútvonalat, háta mögött a Turán mozdony⁵

⁴ <http://ballal.gofree.hu/G/194104v01.jpg> A letöltés ideje: 2017.VI.8.

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=AllQUu8EcK8> A letöltés ideje: 2017.VI.7.

A gyors közlekedés érdekében később motorvonatokat is rendeltek, amelyek 1943. július 1-én álltak üzembe. Az egy motor- és két személykocsiból álló, 502/503 számú gyorsmotorvonatok hétfőként, csütörtökönként és szombatonként a Nyugati pályaudvarról 7:02-kor indultak és 19:17-kor érkeztek meg Sepsiszentgyörgyre. Visszafelé szintén reggeltől estig közlekedtek.⁶ A gyorsmotorvonatok a keleti front közeledése miatt viszont csak 1944 nyaráig közlekedhettek. Erdély és Partium újból Romániához került, ismét román vonatok közlekedtek, erdély teljes területén, és így újból beszűkültek a magyar hagyományápolás keretei. Mindezek következtében Csíksomlyói búcsút is csak 1990-től tarthatták meg újból.

1. kép A 2017-es Székely gyors-Csíksomlyó expressz⁷

A búcsú és a Székely gyorsmotorvonat emlékezete mellett viszont további látnivalók is felkereshetők, így például gyimesbükki a vasútállomás, a gyimesi szoros, a romos Rákóczi-vár illetve a történelmi Magyarország határára épült 30-as számú vasúti őrház, amely „...1897-ben épült a magyar és a román állam közti szerződés alapján, a Csíkszereda-Gyimesbükk-Palánka-Kománfalva vasútvonal részeként.

⁶ MÁTHÉ ZOLTÁN – NAGY TAMÁS – T. HÁMORI FERENC 2008: 241.

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=q17X9613j5Y> A letöltés ideje: 2017.VI.8.

A 30. számú őrházat 1920 után a román vasúttársaság, a CFR használta, 1940-től 1944-ig ismét a MÁV, illetve a Magyar Honvédség. Ekkor az épület pincéjében és mellette lőrésekkel ellátott bunkert alakítottak ki. Az őrház 1944-től újra a CFR-hez került, majd sokáig elhagyatottan állt, mert a román vasúttársaság az 1960-as években megszüntette az őrházi szolgáltatásokat. Az épület néhány éve Deáky Andrásnak, a helyi iskola nyugdíjas igazgatójának tulajdonába került, aki azt a helyi önkormányzatnak ajándékozta. 2007-ben a Budakeszi Kultúra Alapítvány indított gyűjtést Erdélyben és Magyarországon az őrház felújítására,”⁸ amelyet 2008 pünkösdjén be is mutattak a helyieknek illetve a Székely Gyorssal érkező utazóközönségnek.

5. kép A Székely gyors NOHAB mozdony a 30.sz. őrház előtt⁹

⁸ GYIMESBÜKK <https://hu.wikipedia.org/wiki/Gyimesb%C3%B3ckk> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

⁹ http://iho.hu/img/vasut/1205/120511_gyimesbuk/2009.Erdely_460.jpg A letöltés ideje: 2017. VI. 5.

A csíksomlyói búcsúra illetve az őrházhoz és a Pfaff Ferenc által épített gyimesbükki vasútállomáshoz először 2008 pünkösdjén indították el a Székely gyors zarándokvonatát. A vasútbarátok és zarándokok a Keleti pályaudvaron szállhattak fel a vonatra, amely Szolnok, Püspökladány és Biharkeresztes érintésével érkezett meg Erdélybe. Az első nap utazással telt és *"nemzeti színű lobogókkal, énekekkel, integetéssel köszöntötték a helybeliek az elhaladó vonatot, Kolozsváron pedig közösen énekelték el a magyar és székely himnuszt, ami sokak szemébe csalt könnyeket."*¹⁰ A mozdony a nap végére zarándokutasait eljuttatta Felcsíki szálláshelyeikre, pontosabban Csíkkarcfalvára, Csíkdánfalvára, Csíkmadarásra, Csíkrákosra és Madéfalvára.

6. kép A „Székely gyors” első napra rendelt útvonala ¹¹

¹⁰ SZÉKELYGYORS <http://szekelygyors.com/> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

¹¹ http://www.jakadam.hu/01fenykepeim/ev2008/08szekelygyors2008/kepek/08szekelygyors2008-01_009.jpg
A letöltés ideje: 2017.VI.6.

„A második napon felsétáltak Csíksomlyóra, a Kis- és Nagy-Somlyó közötti nyeregbe, ahol több százezer zarándok társaságában a Makovecz Imre tervezte színpadon felállított ol-tárnál részt vettek a szentmisén. Délután szabadprogram keretében megcsodálták a Nagyboldogasszony kegytemplomot, és fejet hajtottak a Csodatévő Szűz Mária szobor előtt. A harmadik napon a Karakó-völgyhíd és Gyimesközéplek érintésével futott be a Székely gyors Gyimesbükk vasútállomására, ahonnan rövid séta után érték el a kontumáci kápolnát, részesei lettek a misének, átléptek a Hitünk és Nemzetünk Kapuján és végigjárták Megmaradásunk oszlopaait, melyek a következők: Isten, Haza, Család, Anyanyelv, Alkotás, Jog, Kultúra, Hagyomány, Egység, Szabadság, Jövő. Délután átsétáltak a Tatros partjára, tiszteletüket tették a 30-as őrház előtt, majd felkapaszkodtak a Rákóczi vár megmaradt romjai között.”¹² A vasútállomáson 2008-ban felavatták Pfaff Ferenc emléktábláját is, hiszen a vasútállomás építése az ő nevéhez fűződik. A negyedik napon pedig ismét hazafelé indult a Székely gyors, Magyarország felé.

A Székely gyors 017-es számú Nohab típusú mozdonyával 2008-ban és 2009-ben még egyedüli szerelvényként vitte a búcsúra és a gyimesi szorosba a zarándokokat, 2010-től azonban már két különvonat is indult.

A Csíksomlyói expressz, 2012-ben csatlakozott a már jól ismert korábbi szerelvények mellé azzal a különbséggel, hogy utóbbi Sopronból indult és Győrön keresztül érkezett meg a budapesti Keleti pályaudvarra, majd onnan indult tovább Erdélybe, viszont más útvonalon mivel Szolnok után Békéscsaba, Arad, Déva, Gyulafehérvár, Segesvár, Brassó, Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda érintésével érkezett meg Madéfalvára. Onnantól viszont már közös útvonalon futottak tovább mivel összecsatolták őket.

A Csíksomlyó Expressz mozdonyai minden évben változtak: 2010-ben az 1041-es pályaszámú Széchenyi matricás; 2011-ben a Liszt Ferenc matricás, 2012-ben az Aranycsapattal díszített Taurus mozdony húzta a személykocsikat. A Boldogasszony zarándokvonat szintén 2012-ben indult útjára, amely azóta minden év pünkösdjén Csíksomlyóra viszi zarándokait.

¹² SZÉKELYGYORS <http://szekelygyors.com/> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

7. kép A Székely gyors és a Csíksomlyói expressz térképe 2010 és 2012-ben ¹³

¹³ SZÉKELYGYORS <http://szekelygyors.com/> A letöltés ideje: 2017.VI.6.

A Csíksomlyói Expresszt és a Székely gyorsat 2013-ban szintén összevonták és össznemzeti zarándokvonatként közlekedett Székelyföldre. *„A különvonat Szombathelyről indul az éjszakai órákban, majd a Sopron-Győr-Budapest útvonalon hajnaltájt fut be a Keleti pályaudvarra. További belföldi útvonala: Szolnok-Békéscsaba-Lőkösháza. A határ átlépése után a dél-erdélyi villamosított útvonalon – Déván, Gyulafehérváron, Segesváron és Brassón áthaladva –, az esti órákban érkezik a Székelyföldre.*

Az egyesített zarándokvonat Székelyföldön kettéválk, és személyvonatként közlekedik: Csíksomlyó (május 18.) és Gyimesbükk (május 19.) napján is reggelente Madéfalváról kirajozva, északnak (Székely gyors), illetve délnek indulva (Csíksomlyó expressz) mennek el az egyes csíki falvakba vendégeskedő utasaikért, hogy a nap végén ugyanoda vissza is vigyék a zarándokokat. Érkezés Budapestre 20-án az esti órákban, majd a Székely gyors-Csíksomlyó expressz onnan még továbbmegy Szombathelyre.”¹⁴

A Székely gyorshoz kötelező volt román mozdonyt is hozzácsatolni. *„Újdonság, hogy 2013-ban először nyílt lehetőség arra, hogy a szükséges vasúthatósági engedélyek megszerzése révén a zarándokvonatot teljes útján magyar villamos mozdony vontathassa.”¹⁵* Ekkor írtak ki először pályázatot a Traxx mozdony feldíszítésére, amelynek témája: Hunyadi Mátyás uralkodásának 555. évfordulója volt, így ebben az évben a zarándokvonatot már a Hunyadi Mátyás matricás Traxx mozdony húzta. A Történelmi Székely Gyors 2014-ben viszont már új útvonalon futott mivel ekkor Debrecen is útba ejtette.

„Kelet-Magyarország szellemi, kulturális, gazdasági, idegenforgalmi és közlekedési központjában, hazánk egyik legdinamikusabban fejlődő nagyvárosának pályaudvarán csatlakozhat a város és a régió Csíksomlyóra tartó közönsége a különvonathoz. A különvonat június 6-án a hajnali órákban indul Budapest-Nyugati pályaudvarról. További belföldi útvonala: Szolnok-Püspökladány-Debrecen-országhatár. A határ délelőtti átlépése után az észak-erdélyi vaspályán haladva – Érmihályfalvát, Nagyvára dot, Kolozsvárt, Szamosújvárt és Dédát érintve –, az esti órákban érkezik Székelyföldre, a felcsíki falvakba.”¹⁶ A szerelvény ez év június 9-én ugyanezen az útvonalon tért vissza Magyarországra.

¹⁴ IHO.HU 2012 <http://iho.hu/hir/ossznemzeti-zarandokvonat-2013-ban-121121> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

¹⁵ IHO.HU 2012 <http://iho.hu/hir/ossznemzeti-zarandokvonat-2013-ban-121121> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

¹⁶ IHO.HU 2014 <http://iho.hu/hir/tortenelmi-szekely-gyors-2014-junius-6-9-140114> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. VI. 8.

8. kép A Hunyadi Mátyás emlékére feldíszített mozdony ¹⁷

A „Gábor Áron” Traxx mozdony 2014-ben vitte el utasait Székelyföldre, míg 2015-ben a Csíksomlyó Expressz és Székely gyors össznemzeti zárandokvonatot, amely Szombat-helytől indulva Budapesten és Debrecenen keresztül érkezett Erdélybe a Rákóczi Ferencet megidézö Traxx lokomotív húzta. A mozdonyok matricázására és feldíszítésére 2013-tól 2015-ig grafikusok és a vasutat kedvelö baráti körök is pályázhattak, amelyeket komoly zsü-ribizottság értékelt. ¹⁸ A zárandokvonat díszítésére 2016-ban nem hirdettek pályázatot viszont akkor sem maradt díszítés nélkül a vonat, ekkor ugyanis a Szent Márton matricás Traxx mozdony húzta megszokott útvonalán Debrecen elkerülve Püspökladány-Biharkeresztes-Nagyvárad útvonalon a szerelvényt.

¹⁷ http://www.railcolor.net/images/basic/bomb_34754_67.jpg A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

¹⁸ Megjegyzés: A pályázatokon ameddig azokat kiírták, e sorok írója is minden alkalommal részt vett

10. kép Boldogasszony zarándokvonat táblája 2016-ban ¹⁹

3. Zarándokvonatok 2017-ben

A Székely gyors és a Csíksomlyó Expressz össznemzeti zarándokvonata június 2-5. között idén is útnak indult Csíksomlyóra és Gyimesbükkre, a 2017-es búcsú azonban nem csak a pünkösdről szólt, kettős megemlékezést tarthattak a résztvevők, mivel különös egybeesés, hogy a Trianoni békediktátum 1920. június 4-re eső életbelépésének évfordulója is – amely 2010 óta a Nemzeti Összetartozás Napja –, éppen Pünkösd vasárnapjára esett. A vonat megszokott útvonalán Budapest-Szolnok-Püspökladány-Biharkeresztes-Nagyvárad-Kolozsvár-Csíkszereda-Gyimesbükk útvonalon érkezett meg, mozdonya idén viszont a 2015-ben feldíszített Rákóczi Ferencet ábázoló Traxx mozdony volt.

A Boldogasszony zarándokvonatot ebben az évben más-más mozdonnyal húzták. Budapest-től Püspökladányig a 006-os Szent Márton Traxx szállította a személykocsikat, majd később felváltotta egy M41-es és egy M62-es dízelmozdony. Biharkeresztestől pedig már egy román dízelmozdony dolgozott tovább, a villamosított részekben azonban a „Csaurusz” gúnynévre keresztelt villanymozdony húzta a szerelvényt. A vonat visszafelé a nyírábrányi határon kelt át és így érkezett vissza Budapestre, Debrecenről viszont ismét a 006-os pályaszámú Szent Márton Traxx húzta a kocsikat.

¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=wdhaeCAqFNU> A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

9. kép A Székely gyors térképének Csíkszereda-Gyimesbükki részlete²⁰

4. Záró gondolatok

Ahogy láthatjuk, a Székely gyors, valamint a csíksomlyói zarándokvonatok ezidáig minden évben más-más útvonalon közlekedtek, sőt minden évben más évforduló miatt újabb és újabb díszítéssel ellátott mozdonyok húzták a személykocsikat – úgymint: Nohab., Taurus: Széchenyi, Liszt Ferenc, Aranycsapat., továbbá Traxx: Hunyadi Mátyás, Gábor Áron, Rákóczi Ferenc, Szent Márton matricákkal díszítve –, képviselve így hazánkat és a magyarságot annak

²⁰ <http://iho.hu/hir/szekely-gyors-masodik-nap> A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

történelmével együtt. A végállomás viszont mindvégig Csíksomlyó, Madéfalva, és Gyimesbük maradt. Mind a mai napig sokan felkeresik a csíksomlyói búcsút, a 30-as számú vasúti őrházat, és a Rákóczi-várat is. Ezeken az utakon azonban nem csak a zarándokok vesznek részt hanem azok is, akik szívből szeretik hazájukat vagy csak szeretnék meglátogatni határon túl élő rokonaikat, vagy esetleg vasútbarátként csatlakozni az utazóközönséghez, ezzel is kedlükre ölelve az ottani magyarságot, amiért őrzik közös hagyományainkat, hitünket és a történelmi szent emlékeket. Higgyünk abban, hogy ez a vonat még sokáig fogja gyimesbükki és Csíksomlyói állomásukhoz vinni a magyarságot és a zarándokokat.

11. kép A Székely gyors Kolozsváron ²¹

²¹ http://eletmod.transindex.ro/images/leo/cikkek/cikkek_47555.jpg A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

Irodalomjegyzék

CSÍKSOMLYÓI BÚCSÚ

- 2017 https://hu.wikipedia.org/wiki/Cs%C3%ADksomly%C3%B3i_b%C3%BAcs%C3%BA Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

GYIMESBÜKK

- 2017 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Gyimesb%C3%BCkk> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

INDÓHÁZ ONLINE

- 2012 *Össz nemzeti zarándokvonat 2013-ban.* <http://iho.hu/hir/ossz-nemzeti-zarandokvonat-2013-ban-121121> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.
- 2012 *Történelmi Székely Gyors 2014. június 6-9.* <http://iho.hu/hir/tortenelmi-szekely-gyors-2014-junius-6-9-140114> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.8.

MÁTHÉ ZOLTÁN - NAGY TAMÁS - T. HÁMORI FERENC

- 2008 *Erdélyi Vasút - Székely gyors.* In: MÁTHÉ ZOLTÁN - NAGY TAMÁS - T. HÁMORI FERENC (Szerk.): Indóház Kiadó. Budapest. 1-259.

SZERETFALVA-DÉDA VASÚTVONAL

- 2017 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szeretfalva%E2%80%93D%C3%A9da-vas%C3%BAtvonal> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

SZÉKELYGYORS

- 2016 *Székely Gyors 2016. Csíksomlyói búcsú.* <http://szekelygyors.com/> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.6.

Képjegyzék

A HUNYADI MÁTYÁS EMLÉKÉRE FELDÍSZÍTETT MOZDONY

2013 http://www.railcolor.net/images/basic/bomb_34754_67.jpg A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

A SZÉKELY GYORS ELSŐ NAPRA RENDELT ÚTVONALA

2017 *A „Székely gyors” első napra rendelt útvonala.* http://www.jakadam.hu/01fenykepeim/ev2008/08szekelygyors2008/kepek/08szekelygyors2008-01_009.jpg A letöltés ideje: 2017.VI.6.

A SZÉKELY GYORS ÉS A CSÍKSOMLYÓ EXPRESSZ TÉRKÉPE

2010 <http://szekelygyors.com/> A letöltés ideje: 2017.VI.6.

2012 <http://szekelygyors.com/> A letöltés ideje: 2017.VI.6.

A SZÉKELY GYORS KOLOZSVÁRON

2017 *A Székely Gyors Kolozsváron.* http://eletmod.transindex.ro/images/_le_o/cikkek/cikkek_47555.jpg A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

A SZÉKELY GYORS NOHAB MOZDONYA

2017 *A Székely Gyors NOHAB mozdonya a 30. sz. őrház előtt.* http://iho.hu/img/vasut/1205/120511_gyimesbukk/2009.Erdely_460.jpg A letöltés ideje: 2017. VI. 5.

A SZÉKELY GYORS TÉRKÉPÉNEK CSÍKSZEREDA-GYIMESBÜKKI RÉSZLETE

2009 *Székely Gyors: A második nap.* <http://iho.hu/hir/szekely-gyors-masodik-nap> A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

BALLA LÁSZLÓ

2009 *A Magyar Királyi Államvasutak hálózatának átnézeti térképe 1941.*
<http://ballal.gofree.hu/G/194104v01.jpg> A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

BOLDOGASSZONY ZARÁNDOKVONAT

2016 *A Boldogasszony zarándokvonat táblája.* <https://www.youtube.com/watch?v=wdhaeCAqFNU> Közzététel: 2016. V. 12. A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

CSÍKSOMLYÓI BÚCSÚ

2004 *A csíksomlyói zarándokok tömege 2004-ben.* https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Cs%C3%ADksomly%C3%B3i_b%C3%BAcs%C3%BA_1.jpg A letöltés ideje: 2017. VI. 6.

SZÉKELY GYORS ÉS CSÍKSOMLYÓ EXPRESSZ

2017 *Székely Gyors és Csíksomlyó Expressz.* <https://www.youtube.com/watch?v=ql7X9613j5Y> Közzététel: 2017. VI. 3. A letöltés ideje: 2017. VI. 8.

TÖRTÉNELMI ARCHÍV FELVÉTELEK VIDEÓTÁRA

1942 *A Szeretfalva Déda Transylvania vasútvonal avatása 1942. december.*
<https://www.youtube.com/watch?v=Al1QUu8EcK8> Közzététel: 2015. VII. 29. A letöltés ideje: 2017. VI. 7.

III. NÉPTÁNC TÖRTÉNET

Horváth Péter

HORVÁTH PÉTER

NÉPTÁNCDIALEKTUSOK INTERDISZCIPLINÁRIS KUTATÁSÁNAK SZEMPONTJAI HAJDÚ ÉS BIHAR VÁRMEGYÉKBEN

A néprajztudomány már a 19. század folyamán is törekedett arra, hogy a jellegzetes népcsoportokat – kultúrájuk felgyűjtése és tanulmányozása mellett – térségi, területi szempontok alapján is behatárolja. Ez a tendencia ekkor már a néptáncstudomány keretei között is részint megjelenhetett, ebben a korai időszakban azonban a szakemberek jellemzően még csak egyes falvak bizonyos táncait vizsgálták. Tehát maga a kutatás nem terjedhetett ki a települések komplex táncanyagának, illetve az azokhoz fűződő szokások és hagyományok kereteinek teljes körű tanulmányozására.

1. Bevezetés

A táncfolklorisztikai vizsgálatokat, a XIX. század végén és a XX. század első felében jellemzően megnehezítette hogy a technikai fejlődés rendszerint gyorsabban söpörte el bizonyos területeken a folklór még szervesen működő egységes kereteit, mintsem hogy a technika vívmányai – így a kevésbé korlátozott, illetve megfizethető hang és képrögzítés –, a szakemberek kezébe kerülhettek volna. A zenei gyűjtések tekintetében ezt az anomáliát jól kiküszöbölhették a kották, azonban a mozdulatok tér- és időbeli megjelenéseinek egyöntetű dokumentálását, tehát magát az egységes tánclejegyzést csak az 1920-30-as évek fordulóján vetette papírra a magyar származású Lábán Rudolf.

Az alkotó munkatársa A. Knust és tanítványaik tovább is fejlesztették ezt a módszert, figyelembe véve bizonyos regionális és kulturális eltéréseket is, amelyek országonként és népcsoportonként jelentkezhetnek. Az egységes rögzítési módszer elterjedéséhez azonban időre volt szükség, így jellemzően a XX. század első felében – éppen akkor, amikor a felbomló folklórkeretek táncre vonatkozó szegmensei jobbára még felgyűjthetők voltak –, csak kevés

gyűjtő ismerte ezt a pontos és egységes nemzetközi archiválási módszert.¹ Mindennek következtében ebben a korai időszakban a falvak tánckészletének összehasonlítására még nem volt elegendő a felgyűjtött anyag, így ekkor még a nagy-, közép- és kistrégiós besorolás alapvető meghatározása sem volt lehetséges. A néptánc dialektusok táji tagolódásának felvázolása így csak az intézményesült néptánckutatás keretei között valósulhatott meg, jóval a második világháború után. A kiválasztott kutatópontokról azonban csak a hatvanas évekre gyűlt össze olyan mennyiségű, illetve minőségű film- és hangfelvétel – a gyűjtésekhez kapcsolódó interjúk és lejegyzések mellett –, amelyek a Kárpát-medence néptánc dialektusainak alapvető térségi lehatárolását lehetővé tették. Ebben a munkában pedig elvülhetetlen érdeme van Martin Györgynek, aki ezt az óriási feladatot magára vállalta.

A néptáncdialektusok alapvető meghatározásához többek között figyelembe vették az adott települések tágabb térségeinek tájféldrajzi jellegzetességeit, mindezek mellett azonban kiemelkedő jelentőséggel bírnak a tánchoz kapcsolódó megnevezések, maga a terminológia, az azokhoz fűződő tudáskészlet, a táncalkalmak és zenei anyagok, a motívumok, a táncok felépítése illetve szerkezete, a térbeli mozgások, az összefogódzási módok és az eszközök használati módjai is.²

Mindezek mellett azonban igencsak releváns az adott vidék történelmi és társadalmi determináltsága illetve önmeghatározása is. Az ország folyamatosan változó hol elszeparált, hol pedig egységesülő centrum és periféria térségei miatt ugyanis sajátos kulturális egyenlőtlenségek, s így egyszersmind fáziseltolódások alakultak ki az idők során, amelyek nyilvánvalóan részint tetten érhetők a Kárpát-medence néptánc- és népzenei kincsének eltérő, jellegzetes vonásaiban is, amelyekre erős befolyást gyakorolhatott mind a tánc, mind pedig a zenei divathullámok mellett az egyes térségekre olyannyira jellemző interetnikus együttélés is.³

A magyar tánctudomány a Kárpát-medencei dialektusok tekintetében az eddig feldolgozott adatok alapján jellemzően erőteljes és kategorikus csoportosításokra törekszik, az

¹ MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON Tánccírás, kinetográfia <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-366.html> Az oldal utolsó megtekintése: 2014. december 17.

² MARTIN GYÖRGY 1997: 209-212.

³ BARANYI BÉLA 2007., BARANYI BÉLA 2014: 26-45.

egyres területek határait azonban igencsak nehéz precízen megrajzolni. Többek között ezzel a dilemmával szembesül a térkutatás az Alföld és Erdély átmeneti zónájában fekvő egykori Hajdú és Bihar vármegyék néptánc örökségének regionális jellegű kategorizálásakor is. A hagyományos osztályozási szemléletrendszerek mellett ugyanakkor segítséget nyújthat a táncgyűjtések települési színtereinek még alaposabb – részletes földrajzi, történelmi, társadalmi, változásainak – vizsgálata, továbbá a folyamatosan változó közigazgatási rendszerek, illetve a hajdanvolt kapcsolati hálózatok és a helyhez fűződő önazonosságtudat komplex interdiszciplináris tanulmányozása is, amely egyaránt elősegítheti a lokális, regionális, nemzeti és nemzetközi táncnyelv múltjának, jelenének és jövőalternatíváinak pontosabb megismerését is.

2. Átmeneti térségek Alföld és Erdély határán

Martin György a Kárpát-medencei néptánc dialektusok besorolásakor arra a következtetésre jutott, hogy azok jellemzően egybeeshetnek a már Bartók Béla által meghatározott négy nagyobb – Dunántúli, Felvidéki, Alföldi, és Erdélyi – népzenei területtel. Később azonban a rendelkezésére álló információk alapján mégiscsak három nagyobb térséget különített el, s így a Nyugati, más néven Dunai, a Középső, avagy Tiszai, illetve, a Keleti, Erdélyi dialektusokat határolta el egymástól.⁴ Az általánosan elterjedt nagytáji hármastérbeli tagolódásából számunkra jelenleg az utóbbi kettő az, amely kiemelkedő fontossággal bír, ha a néptáncművelés szempontjából pontosabban meg szeretnénk határozni a régvolt Hajdú és Bihar vármegyék térségi behatárolását.

A szóban forgó területek kisebb táncdialektusokra is bonthatók. Varga Gyula – a Tiszántúli egyik kiemelkedő néprajzkutatója – Martin György munkásságát is alapul véve, a Hajdúságot (Hajdúhát) és a Hortobágyot a középső dialektus Felső-Tisza vidéki területéhez sorolta. Bihar vármegye egészét – így, többek között a Berettyó-Körösök vidékétől a Bihari síkságon át, a Nagy- és Kis-Sárréten keresztül egészen az Érmellék és Körösök vidékéig – azonban már ugyanazon nagytérség Dél-Alföldi, vagy más néven Alsó-Tisza vidéki zónájához osztotta.⁵

⁴ VARGA GYULA 1990: 50.

⁵ VARGA GYULA 1990: 56-57.

Martin György munkájában Bihar vármegye egészét úgyszintén a Középső Nagyrégió Alsó-Tisza vidéki térségéhez, más néven a Dél-Alföldhöz sorolta, ennek azonban már szembevetően ellentmond az, hogy ugyanabban a tanulmányában a Felső-Tisza vidéknél is megemlítette Bihar egyes részeit a Hajdúság és Hortobágy mellett, mivel a Sárrét környékét már egyfajta kulturális átmeneti zónaként jelölte meg. Egy másik művében pedig, amely az erdélyi körtáncokkal foglalkozik Bihar is fel van tüntetve egy adattal.⁶

Az utóbbi szempontrendszerek valószínűleg már pontosabbnak tekinthetők, mindazonáltal az adott térségre vonatkoztatható népzenei és táncadatok még napjainkban is meglehetősen hiányosak, mivel a hajdan összegyűjtött információk Magyarország és Románia különböző közgyűjteményeibe kerültek. Némelyik hangzóanyag még napjainkban sincs lejegyezve illetve digitalizálva, egyes táncfilmek pedig sajnálatos módon elkallódtak az idők során, ezáltal is megnehezítve azok összehasonlítását, s így magát a pontosabb térségi behatárolást is.⁷ Az 1960-70-es évek óta azonban újabb tudományos eredmények is napvilágot láttak, amelyek részint revideálhatják, illetve pontosíthatják a néptánckultúra területi tagolódását, a későbbiekben talán kiegészítve mindezeket a közgyűjteményekben őrzött adatok – filmek, fotográfiák, és lejegyzések – összegyűjtésével, illetve elemzésével.

Legutóbb éppen Borsos Balázs vállalta magára azt az óriási feladatot, hogy a Magyar Néprajzi Atlaszok igencsak sokrétű adatainak számítógépes feldolgozása alapján pontosabban megrajzolja a Kárpát-medence népi kultúrájának nagy-, közép- és kistrégiós besorolását. Maguk a tényanyagok meglehetősen szerteágazók – még a bizonyos helyszínek hiányos információi mellett is – azonban a kirajzolódó kulturális régiók részint talán a néptáncre és a népzeneire is vonatkoztathatók.⁸ A Magyar Néprajzi Atlaszok vizsgálatai során többek között fény derült arra, hogy az Alföld térsége és Erdély között fekszik egy Átmeneti kulturális nagyrégió,

⁶ MARTIN GYÖRGY 1979., MARTIN GYÖRGY 1997: 233-251., PÁVAI ISTVÁN 2006: 193-216.

⁷ PÁVAI ISTVÁN 2006: 193-216. FARAGÓ JÓZSEF – JAGAMAS JÁNOS 1954. 49-50., JAGAMAS JÁNOS 1956: 469-501., JAGAMAS JÁNOS 1957: 459-491., JAGAMAS JÁNOS – FARAGÓ JÓZSEF 1974: 356-358 JAGAMAS JÁNOS 1977: 25-51., ALMÁSI ISTVÁN 1984: 235-236. Megjegyzés: BÉRES ANDRÁS családjával 1973-74 között Nagybárodon mintegy 300 méternyi 8 mm-es filmanyagot rögzített. A kutatás kiterjedt a helyi viseletmintákra is melyekről jó pár rajz maradtak ránk, a táncfolyamatok és viseletek alaposabb rögzítéséhez azonban színes diákat és fekete-fehér fotókat is felhasználtak. A helyi adatközlő Venter Mihály és felesége volt. A felvételeken sálájan (szilágy-sági), luncan (hosszú, nyújtott lépés), mánintelul vagy más néven marintel (kezes, vagy marosmenti), ardelanu (erdélyi), polca (polka), pe picior (pepicsor, lábon vagy aprózó) illetve csárdás látható a fennmaradt források alapján. Ezen gyűjtés alapján valósulhatott meg a későbbiekben a koreográfus Nagybárodai táncok, és Kerezsi leánytáncok című alkotása is. Az archív filmanyag hollétéről jelenleg nem rendelkezünk kellő információval, a koreográfiákról azonban több felvétel is készült az idők során. Lásd bővebben: BÉRES ANDRÁS 1992: 117-121.

⁸ BORSOS BALÁZS (A) 2011: 25. 28. 56., MAGYAR ZOLTÁN 2011. illetve BORSOS BALÁZS (B) 2011.

amelynek választóvonala észak-déli irányban éppen a hajdani Bihar vármegye térségén húzódik keresztül, de részint még érinti magát a Hajdúsági kulturális zónát is. Az alföld keleti határvidékének centrumában pedig az Alsó-Tisza vidéktől északra kirajzolódott egy Közép-Tiszántúli kulturális középrégió, amelyhez részint hozzákapcsolható maga a Hajdúság, de Bihar vármegye síkvidéki térsége is.

Az Átmeneti nagyrégió érdekes módon már az északkeleti Alföld térségét is felöleli, alkotóelemei pedig a következők: a Nyírség és tágabb környezete (Nyugati középrégió), a Felső-Tiszavidék (Északi középrégió), illetve maga az alföld keleti peremvidéke a Partiummal egyetemben (Keleti középrégió), amelynek szerves részét képezi Bihar vármegye hegyvidéki térsége és maga a Szilágyság is. A Felső-Tisza vidék és a Nyírség Átmeneti nagyrégióhoz sorolását a néprajzi vizsgálatokon túlmenően többek között a hagyományos népi tájszemlélet is alátámaszthatja, hiszen a Szamos és Tisza között élők önmagukat már nem tekintették alföldi embereknek, szerintük az ugyanis csak a Nyírségen túl veszi kezdetét.⁹

Interdiszciplináris megközelítésben annyi bizonyosan tetten érhető, hogy maga a régvolt Hajdú kerület és tágabb térsége déli irányában már jóval ritkább településszerkezettel rendelkezik, és a hortobágyi pusztaság nagyállattartó alföldi életmódja sem feleltethető meg teljes mértékben Nyírség és Szatmár kultúrájával. Ezek az életvitelt befolyásoló mechanizmusok pedig részint hatással voltak az egyes nagy-, közép- és kistrégiók lakosságára, identitásképzőkre talán éppen úgy, mint akár tánckultúrájukra. Valószínűleg többek között éppen ezért sem tekinthető véletlennek, hogy nemcsak a táj, és önazonosságtudat szempontjából különböztethető meg a Nyírség és Szatmár a Hortobágytól, Hajdúságtól, vagy éppenséggel Bihar-tól, hanem minden bizonnyal részint a néptáncok szempontjából is.¹⁰

Borsos Balázs munkája nyomán fény derült arra is, hogy az adott térségben számos kistrégió található, azok azonban éppen úgy, mint a közép- és nagyrégiós besorolás esetén kulturális értelemben részint fedik egymást, ennek következtében pedig számos átmeneti zónával számolhatunk, amelynek során egyes falvak esetében többpólusú identitásképző is kialakulhatott az idők során. Mindennek következtében tehát, amíg nem végezzük el a települések néptáncra és a népzeneire vonatkozatható archív anyagainak összegyűjtését és elemzését, kiegészítve

⁹ BORSOS BALÁZS (A) 2011: 198., 265-367.

¹⁰ Megjegyzés: A néptánc-terminológia legalábbis markánsan megkülönbözteti egymástól a nyírségi vagy a szatmári táncokat...

mindezt a falvak hajdani házasságkötésekre vonatkozatható anyakönyvi adatainak feldolgozásával – amelyek egyszersmind fényt deríthetnének a régvolt, azonban valószínűleg még részint napjainkban is kitapintható kapcsolati hálózatokra –, képtelenek leszünk pontosabban meghatározni, hogy a kutatott térségek mezsgyezőnájában fekvő települések mely kulturális kis- vagy középrégióba is sorolhatók valójában.

A kérdéskör mélyebb vizsgálatát a továbbiakban elősegíthetné egy kérdőíves felmérés is, amely talán pontosabb képet rajzolna ki a falvak lokális, regionális szemléletéről. Feltétlenül meg kell jegyeznünk azonban, hogy napjaink önazonosságtudatra vonatkozó információi már nem feltétlenül esnek pontosan egybe a múlt századi, vagy az azt megelőző korszak identitásképével, így ennek következtében számos történelmi és közigazgatási kapcsolódási pontot is figyelembe kell vennünk, hogy a néptáncokra vonatkoztatva kiségiós szempontból pontosabb kijelentéseket tegyünk. Itt szükséges megjegyezni, hogy egy igencsak erős interetnikus, magyar-román kulturális egymásra hatással is számolnunk kell Bihar vármegye területén, így tehát a felmerült térségi dilemmákra – mindezt pedig a néptánc kultúrához kapcsolva – kizárólagosan a Magyar Néprajzi Atlaszokból nem kaphatunk átfogó választ, hiszen ezek az adatok jellemzően éppen a más nemzetekre vonatkoztatva nem szolgáltathatnak elegendő információt.

A kutatott térségben mindezekén túlmenően azonban esetleg számos kérdésre választ kaphatunk és talán pontosíthatjuk is a néptáncra vonatkozatható regionális ismereteinket, ha megpróbáljuk összevetni a már meglévő tudásunkat a Borsos Balázs által elvégzett – számos egyéb információt is feldolgozó – Néprajzi Atlaszok számítógépes elemzésével. A későbbiekben mindezt kiegészítve más egyéb, interdiszciplináris kutatási lehetőségekkel is, talán újabb dilemmákat is felvethetünk az adott tárgykörhöz fűzhető reménybeli válaszok és nyitott kérdések mellett.

2. Történelmi és kulturális determináltság az Alföld keleti térségének centrumában

Mivel a „hajdú tudat” jelenléte a kutatott régió északi térségében kulturális szempontból mind a mai napig igen meghatározó, éppen ezért történelmük rövid bemutatása megkerülhetetlen. Debrecen térségében már a XVI-XVII. század környékén megjelentek azok az erősen hetero-

gének tekinthető népelemek, amelyek a török hódoltság területéről érkeztek. Ezek az emberek a korai időkben jellemzően marhahajtással keresték kenyerüket, később azonban nemesi privilégiumokkal rendelkező katonai renddé formálódtak és ennek fejében mentesültek a földesúri terhektől. Körükben jellemzően a későbbiek során sem vált meghatározóvá az etnikai származás és hovatartozás kérdése, bár az is igaz, hogy eredetüket tekintve sohasem voltak egységesek, és a nemzeti érzések erősebb, meghatározó fellángolása is csak a XIX. századra datálható. Letelepítésük főként Bocskai István nevéhez köthető, aki saját területein biztosított szállást számukra, ugyanakkor még Báthori Gábor fejedelemségének idején is nagy adományokban részesültek, többek között Bihar vármegye vidékein is.¹¹

Felmerülhet bennünk a kérdés, a hajdúk miért éppen ebben a régióban találtak otthonra? Ennek számos oka lehetett. Egyfelől az 1600-as években a török betörések miatt, számos falu lakossága megcsappant, az itt élők többsége elmenekült, vagy meghalt. Sok település szinte teljes egészében megsemmisült, így nagy földterületek váltak parlagon heverő pusztasággá. Másfelől a katonai szolgálattal tartozó hajdúk ütőképes védőzónát képezhettek mind a török betörések, mind pedig a császári seregek ellen az épségben maradt Debrecen, illetve a környező aprófalvas nyírségi, érmelléki és sárréti alföldi helységek között, egy ideig megvédve ezáltal Nagyváradot, Erdély kapuját is.¹²

Még a XVIII. században is jóval nagyobb környéket öleltek fel, mint a régvolt Hajdúkerület, vagy a későbbiekben részint abból kialakított, jobbára szabolcsi településekkel „bővített” vármegye. Elmondható azonban az is, hogy már a korai időkben sem lehetett kiterjedt, egységes övezetről beszélni, mivel többször előfordult, hogy a nagy számban újonnan letelepített, közös kiváltságokkal rendelkező, már amúgy is heterogén félkatonai szervezet csak részbirtokokra tett szert egyes falvakban. Az is megesett, hogy a tisztek saját vegyes lakosságú településükön a már meglévő magán javaikra szereztek kiváltságokat, illetve a kapitányok is sok esetben olyan falvakat kaptak adományul vitézségükért, ahol részint, vagy teljes egészében privilégiumokkal nem rendelkező jobbágyok éltek.¹³

¹¹ SZENDREY ISTVÁN (é. n.) http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Berettyoujfalu/pages/009_berettyoujfalui_hajduk.htm Az oldal utolsó megtekintése: 2014. december 17.

¹² MENDŐL TIBOR 1938: 40-41.

¹³ SZENDREY ISTVÁN (é. n.) http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Berettyoujfalu/pages/009_berettyoujfalui_hajduk.htm Az oldal utolsó megtekintése: 2014. december 17.

A Habsburg uralkodóház ezeket a kiváltságokat azonban nem ismerte el, és csak hosszas pereskedések és birtokcserék által sikerült 6 településnek – Hajdúböszörménynek, Hajdúnánásnak, Hajdúdorognak, Hajdúhadháznak, Vámospércsnek és a Debrecenhez tartozó hortobágyi puszták miatt némiképp különálló Hajdúszoboszlónak – megőriznie privilegítását, amelyek együtt, 1790-től külön hajdú kerületet alkottak.¹⁴ Így a zömében kis hajdú településekkel tarkított bihari térségekben értelemszerűen nem, vagy csak nagyon nehezen alakulhattott ki tartós, egységes identitás, nem úgy, mint a későbbi nagy, vagy más néven öreg hajdúvárosok esetében. A szóban forgó csoport jelenléte azonban a Berettyótól északra fekvő „Bihar-alföldi” települések történetében sem elhanyagolható. Jól tükrözik mindezt a térségi vizsgálatok és a Néprajzi Atlaszok alapján felvázolt kistrégiós besorolások is.

A Berettyó mentétől északra elterülő falvak esetében voltaképpen – amely térség Debrecen vonzáskörzetének is tekinthető – részint még tetten érhető a hajdúsági jelleg. Bár azt is meg kell említeni, hogy az 1870-es években – tehát éppen akkor, amikor a népi kultúra és azon belül a népzene és néptánc is az utolsó nagy virágkorát élte – Kaba, Hosszúpályi vagy a bizonyítottan egykori kis Hajdú települések, úgymint Mikepércs, Derecske, Berettyóújfalu stb. jellemzően még – vagy már megint – bihari identitással bírtak, amely talán nem elhanyagolható a táncanyagok térségi behatárolásának esetében sem.¹⁵

Igaz, hogy a táncfilmek összehasonlítása nélkül igencsak nehézkes megmondani, hogy milyen jelleget is hordozott magában a térség hajdani mozgáskultúrája, azonban már az is erősen kérdéses, hogy egyáltalán elegendőnek tekinthető-e az a törekvés, hogy csak és kizárólag a táncanyagokra, és nem interdiszciplináris kutatási módszerekre építve kijelentsük, hogy melyik település mely közép- vagy kistrégiós térséghez sorolható.¹⁶ Másképpen megközelítve a táncokra vonatkozatható jelenlegi regionális ismereteinket Bihar, Hajdúsági, Felső-, vagy Alsó Tisza vidéki, esetleg Erdélyi, netán Középső dialektushoz sorolhatók, vagy bizonyos esetekben amolyan Átmeneti jellegűek-e.

Bihar vármegye északnyugati, illetve Hajdú vármegye keleti mezsgyéjén tehát meglehetősen nehéz pontos kijelentéseket tenni, azonban Mikepércs, Derecske, Kaba, Földes és Berettyóújfalu vonalában kitapintható egyfajta átmeneti zóna, ahol az 1870-es évek környékén jobbra a bihari önazonosságtudat élt.

¹⁴ BORSOS BALÁZS (A) 2011: 292-293.

¹⁵ BÉRES CSABA – SÜLI-ZAKAR ISTVÁN 1990: 20. Biharról lásd bővebben: BALCSÓK ISTVÁN 2002. 11-25.

¹⁶ FÜGEDI JÁNOS – VARGA SÁNDOR 2014. 131-132.

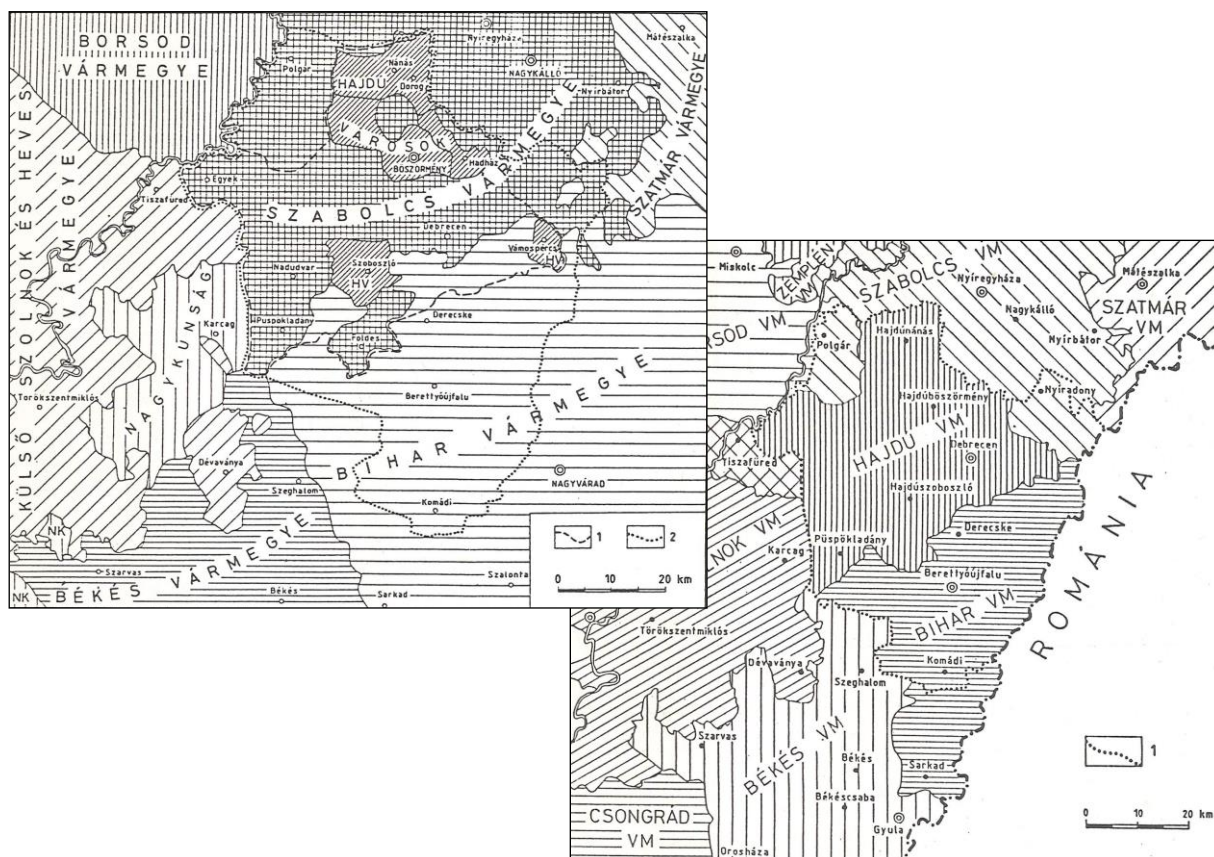

1. kép Bihar vármegye kulturális kistérségei a Magyar Néprajzi Atlaszok tükrében ¹⁷

Az Alföld területén északról dél felé haladva kerül el: 1. A Dél-Nyírség (sötétzöld vonallal jelölve), amely már az Átmeneti nagyrégió Nyugati középrégiójának a része. 2. Debrecen és vonzáskörzete (piros vonallal jelölve). 3. A Hajdúság (világoskék vonallal jelölve). 4. A Sárrét mente (sárga vonallal jelölve). 5. A Körösök alföldi szakasza (világoszöld vonallal jelölve). 6. A Kölesér vagy más néven Bihari Mezőség (sötétkék vonallal jelölve). Bihar vármegye keleti térségében (Átmeneti nagyrégió Keleti középrégiója, Partium) fekszik északról dél felé haladva: 7. Az Érmellék és Berettyó mente (sötétkék vonallal jelölve). 8. A Sebes-Körös völgyében a Bihari Hegyköz és Rézalja (világoszöld vonallal jelölve). 9. A Sebes-Körös völgyében a Báródság (piros vonallal jelölve). 10. Illetve a Fekete Körös völgye (világoskék vonallal jelölve).

¹⁷ Megjegyzés: Az alaptérkép elérhetősége: http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/kepek/big_varmpic_Biharterk.jpg A letöltés ideje: 2014. november 26. A feltüntetett hipotetikus határvonalak rajza saját szerkesztés. BORSOS BALÁZS és MAGYAR ZOLTÁN: *A magyar népi kultúra régiói I-II.* térképei alapján. A könyvben szereplő térkép-melléleteket NAGY BÉLA készítette.

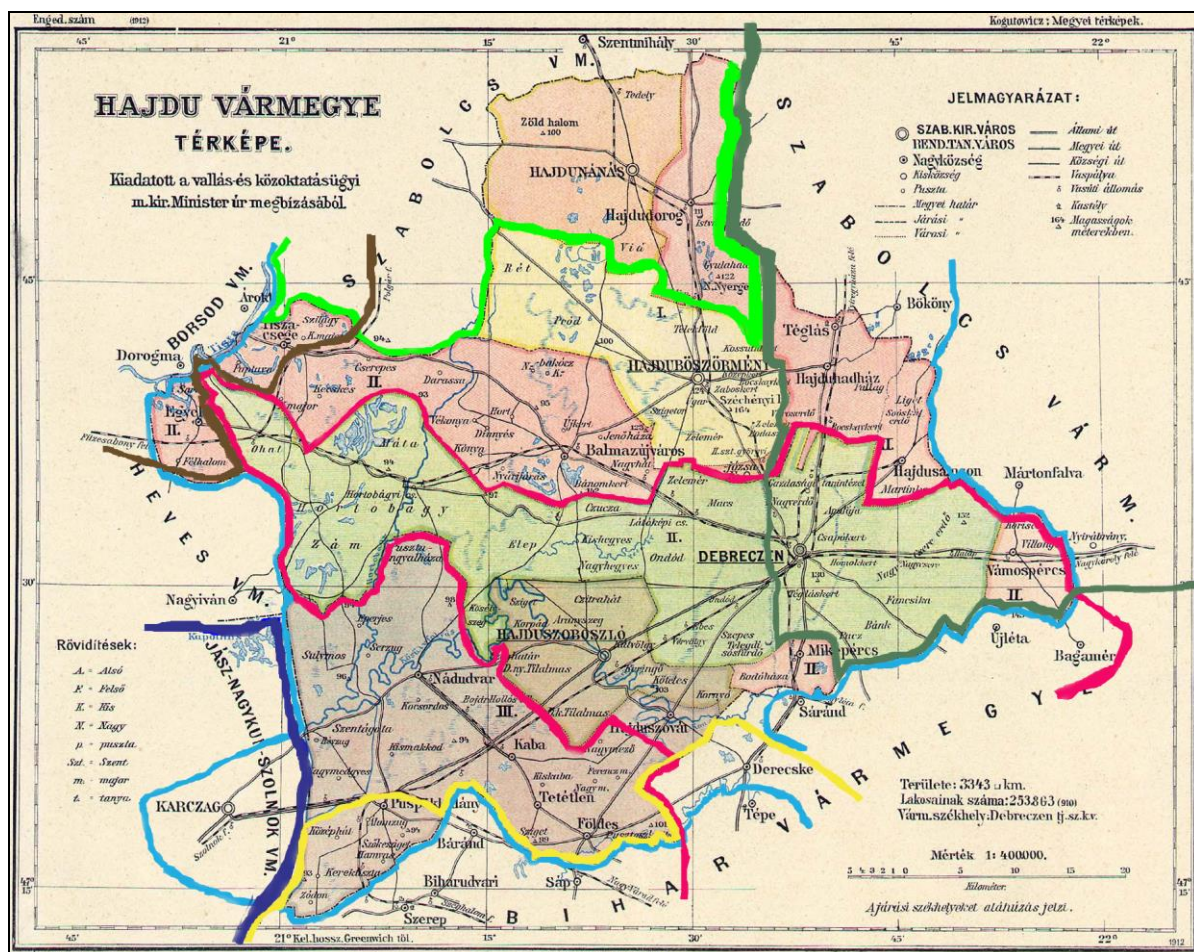
Alaposabb vizsgálódás után egyébként valószínűleg hasonló regionális problémákat vethetünk fel Hajdú vármegye déli térségében is. Ez részint talán annak is betudható, hogy maga a vármegye igen kései eredetű, hiszen csak 1876-ban alakították ki magából a Hajdú kerületből, összevonva azt egyéb bihari és szabolcsi településekkel. A közigazgatási egység déli zónájában, így Balmazújváros, Nádudvar és Püspökladány vonalában az 1870-es évek környékén még meghatározó volt a hajdani dél-szabolcsi identitás, amely újfent egyfajta értelmezési dilemmát vet fel a népi kultúra, és azon belül a néptánc dialektusok kis-, illetve mikro régiós besorolásának szempontjából.¹⁸

2. kép A Tiszántúl középső részének közigazgatási térképe Hajdú vármegye 1876-os kialakítása előtt és után¹⁹

¹⁸ Megjegyzés: Az észak bihari térségben számos régvolt kis-hajdú község sorakozik. Elég ha csak Hajdúbágosra, Mikepércsre, Berettyóújfalura vagy Derecskére gondolunk, amelyek közül utóbbi kettő egészen a jobbágyfelszabadításig, tehát 1848-ig küzdött az elvesztett hajdú kiváltságokért. Többek között ez is mutatja, hogy ebben az átmeneti zónában, – legalábbis Derecske és Berettyóújfalu esetében szinte biztosan –, nem lehetett stabil, egypólusú az identitáskép.

¹⁹ BÉRES CSABA – SÜLI-ZAKAR 1990 21; 23. Megjegyzés: A térképek GÖRÖG DEMETER Magyar Atlasz azaz a magyar-, horvát- és tótországi megyék és szabad kerületek földképei. Pest., 1860. műve alapján készült.

3. kép Hajdú vármegye kulturális kistérségei a Magyar Néprajzi Atlaszok tükrében ²⁰

Északról dél felé haladva terül el: 1. Borsod-hevesi Tisza mente (barna vonallal jelölve). 2. A Nyíri-Mezőség és Taktaköz (világoszöld vonallal jelölve) 2. Dél-Nyírség (sötétzöld vonallal jelölve). A 2-3 számmal jelzett terület már az Átmeneti nagyrégió Nyugati középrégiójának részét is képezi. 3. Debrecen és vonzáskörzete (piros vonallal jelölve). 4. A Sárrett mente (sárga vonallal jelölve). 5. A Hajdúság (világoskék vonallal jelölve). 6. Nagykunság (sötétkék vonallal jelölve).

²⁰ Megjegyzés: Az alaptérkép elérhetősége: <http://64varmegye.szalaykonyvek.hu/terkepek/hajdu.jpg> A letöltés ideje: 2014. december 17. A feltüntetett hipotetikus határvonalak rajza saját szerkesztés. BORSOS BALÁZS: A magyar népi kultúra régiói I. térképei alapján. A könyvben szereplő térképmelléleteket NAGY BÉLA készítette.

Nádudvar, Balmazújváros és Püspökladány térsége tehát, bár részint el volt rekesztve a többi szabolcsi településtől, mégsem kapcsolódott szervesen a régvolt Hajdú kerülethez, illetve teljes mértékben – részint Balmazújváros kivételével – már Debrecen külső területéhez sem. A szóban forgó három község közül is csak Püspökladánynak lehetett valamelyest erősebb kapcsolata a Sárréttel.²¹ Ezek a községek a 19. században – bár kulturális tekintetben számos ponton a Hajdú kerülethez és Debrecenhez is kötődhettek – mégis kimutathatóan szabolcsi identitással bírtak. Ez a megyei önazonosságtudat azonban már az elmúlt nagyjából 140 év során erőteljesen megkopott, sőt nagyobbrészt feledésbe is merült.²² Ennek következtében pedig a zömében közigazgatási átalakítások által okozott – a kulturális kötődések hálózatát is befolyásoló – hovatartozási űr ebben a térségben egyfajta stabilabbnak tekinthető Hortobágyi – illetve Püspökladány esetében részint inkább a Sárréthez fűzhető – táji mentalitással töltődhetett fel, amely azért valószínűsíthetően már a hajdani rendszerekhez kapcsolható szabolcsi identitáskonstrukció mellett is létezhetett.

Felmerülhet tehát bennünk a kérdés, hogy ezek után mit tekintünk Átmeneti, Hajdúsági, Bihari, Hortobágyi, vagy ha nagyon sarkítani akarnánk esetleg „Alsó-szabolcsi” táncoknak? Az a Hortobágyi, amely térség hajdanán nagyobb részt éppen Szabolcs vármegyéhez illetve Debrecen vonzáskörzetéhez tartozott, és részint régebbi stílusú táncrétegeket őrzött meg talán éppen a fegyveres hajdútáncokból is? De hát a Hortobágyon is ismerték az új stílusú táncokat, nem mind archaikus motívumelem, ami rögzítésre került és ránk maradt. Vagy azt tekintjük Hortobágyinak, amely települések napjainkban – és részint némi nem elhanyagolható szabolcsi jelleggel is kiegészülve –, vagy talán már régebben is annak vallják, illetve vallották magukat, hiszen ez sem elhanyagolható szempont? Vagy kizárólag a stabilabb közigazgatási determináltságot vegyük figyelembe? Ennek következtében pedig csak azt tekintjük hajdúságinak, amely táncra vonatkozatható adatok a Hajdú kerületen belül maradhettek fent, hiszen hosszabb távon a stabilabb hajdúsági identitás - amelybe azonban előszeretettel kapaszkodunk, ha táncainkról beszélünk - dominánsan csak ebben a kerületben maradhatott fent...

²¹ BAKÓ ENDRE 1999: 38-50.

²² BÉRES CSABA – SÜLI-ZAKAR 1990: 20.

Több szempontból erős átmeneti zónának tekinthető a meghatározó önazonosságtudattal rendelkező Hajdú kerület északi peremterülete is, mivel Hajdúhadház és Vámospércs részint már a sűrűbb településhálózattal rendelkező Dél-Nyírséggel is összefüggésbe hozható, éppen úgy, ahogyan Hajdúnánás és Hajdúdorog, a Nyíri-Mezőség déli részével, amelyek azonban a Magyar Néprajzi Atlaszok számítógépes elemzései alapján már mind a kulturálisan lehatárolt Észak-kelet alföldi Átmeneti nagyrégió Nyugati középrégiójával, így tehát a Nyírséggel és annak tágabb környezetével is rokoníthatók.

Ezt a meglévő kapcsolatot talán mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a stabil önazonosságtudattal rendelkező Hajdúdorog már jellegzetes görög katolikus többséggel bíró község. Ebben a térségben található még a régi kis hajdú település Polgár is, amely három kistérségi metszéspontjában – a Hajdúság, a Nyíri-Mezőség és a Borsodi-hevesi Tisza mentének kapujában – kerül elő.²³

Tehát amíg nem végezzük el a néptáncra és népzeneré vonatkozó adataink összegyűjtését és interdiszciplináris összehasonlító elemzését, addig csak erősen megalapozott feltételezéseink lehetnek, amelyek az idő előrehaladtával válhatnak csak pontosabbá...

3. Felmerülő kérdések és dilemmák

Csak remélhetjük, tehát, hogy nem marad parttalan próbálkozás Hajdú-Bihar – Bihar néptáncokra vonatkoztatott térségi lehatárolása? A Magyar Néprajzi Atlaszok adatainak számítógépes elemzése talán új lendületet adhat a Kárpát-medence néptánc dialektusainak rendszerezésében. Napjainkban figyelembe véve a rendelkezésünkre álló néptáncra és népzeneré vonatkozatható tudásunkat – legyen az ebben a térségben bármennyire is részleges ismeret –, meg lehet, hogy már nem is az a kérdés, létezik-e egy átmeneti zóna a középső és erdélyi dialektus, vagy éppenséggel a Felső-Tiszavidék és Dél-alföld között. Talán sokkal inkább az a dilemma, hogy alapos részletes tanulmányozás után – figyelembe véve mindent, amit csak lehet a néptánc, népzene, az önazonosságtudat, a történelmi, földrajzi, közigazgatási determináltság alapján – hol vonjuk meg a határokat, revideálva, és talán bővítve is ezáltal eddigi ismereteinket és szempontrendszerünket.

²³ BORSOS BALÁZS (A) 2011: 286-297., 324-326.

Martin György középső dialektusra vonatkozatható térségi besorolása alapján – ha pusztán csak és kizárólag a Tisza és mellékfolyóinak árterületét vennénk figyelembe – logikusnak tűnne, hogy a Szilágyságot és Bihar egészét is egyszersmind ehhez a területhez kössük. Ellenben ez kevés, hiszen figyelembe kell vennünk a települések tágabb térségeinek táj-földrajzi jellegzetességeit, a tánchoz fűződő megnevezéseket, a terminológiát, az azokhoz kapcsolódó tudáskészletet, a táncalkalmakat és zenei anyagokat, a motívumkészletet, a táncok felépítését, illetve szerkezetét, a térbeli mozgásokat, az összefogódzási módokat, és az eszközök használati módjait is, az adott vidék történelmi és társadalmi determináltsága, illetve önmeghatározása mellett.

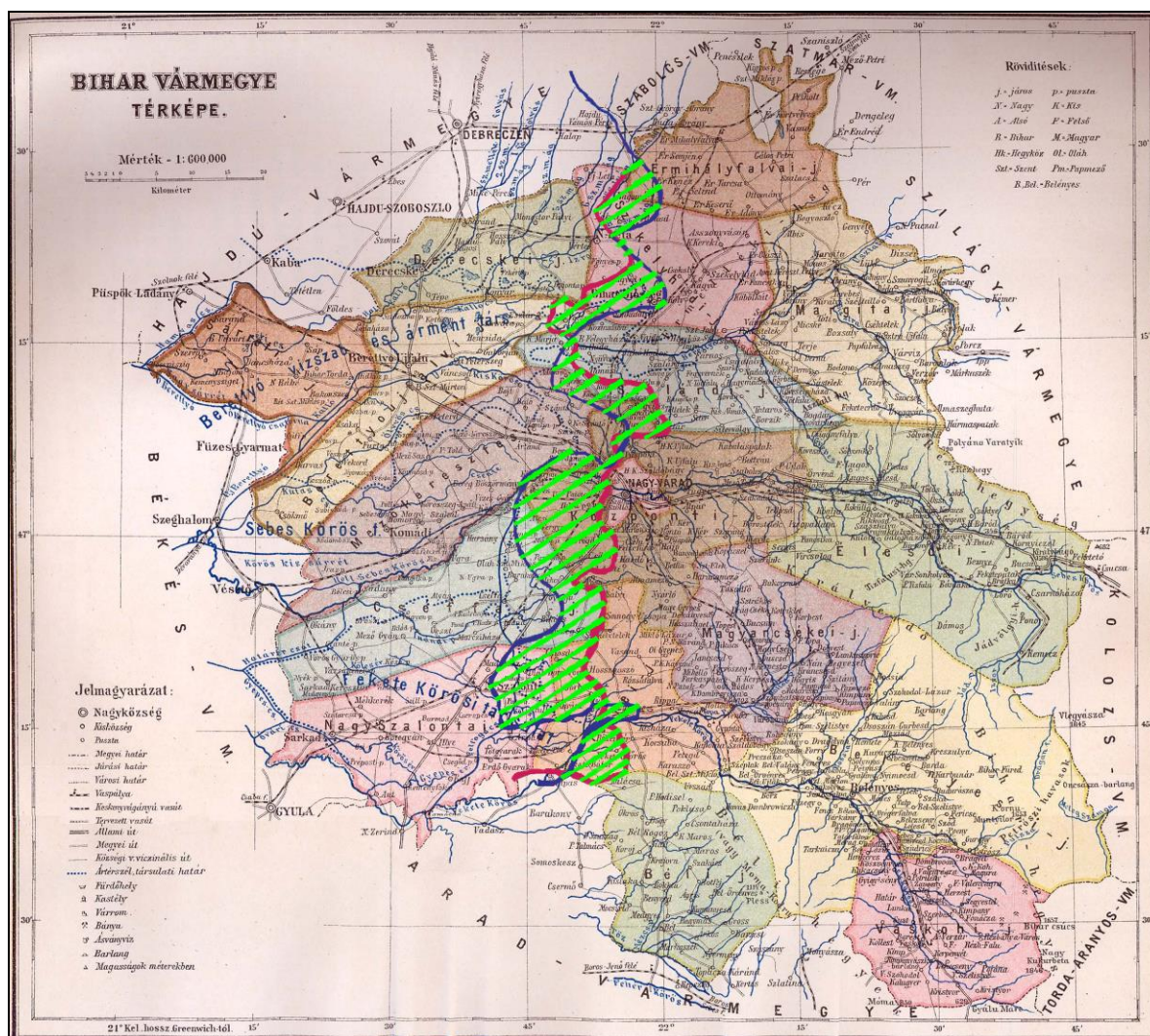
Ha ezeknek a szempontoknak már csak egyes szegmenseit is figyelembe vesszük, dilemmák sorát vethetjük fel. Talán nem véletlen, hogy éppen Szilágyság kapcsán, – amely jelenleg a Tiszai dialektus részét képezi –, maga a besorolás folyamatos vitákra ad okot, hiszen ez a térség sem volt egységes az idők során. Mindezek mellett pedig egy igencsak erős és meghatározó átmenetet képez – mind tánc, mind pedig a zenei kíséret szempontjából – Szatmár-Nyírség és Kalotaszeg között. Talán nincs ez másképp a kevésbé feltárt bihari térség kelti részében sem. Legalábbis ezt az elméletet támasztja alá többek között az a tény, hogy ebben a zónában már egy igencsak erős interetnikus egymásra hatásról beszélhetünk.

Így bár lehet, hogy a völgyeségi területek magyarlakta vidékei részint kapcsolatba hozhatók az Alföld zenei- és tánckultúrájával, azonban ugyanez már nem mondható el a keletről nyugat irányába áramló román lakosság zenei- és tánckultúrájáról. Talán elég, ha csak a Bárárdra gondolunk, ahol mind a viselet, mind pedig a tánckészlet részlegesen ugyan, de egyfajta interetnikus magyar-román együttélést tükröz.²⁴

Talán el kell gondolkodnunk egy átmeneti, vagy ha úgy tetszik partiumi nagyrégiós terület megalapozott fölvetéséről, vagy a Tiszai dialektus térségi besorolását kell revideáljuk és kibővítenünk egy erős keleti átmeneti zónával?!

A középső dialektus középrégiós besorolásának szempontjából már maga Martin György is megemlítette a bihari alföld Sárrét-menti térségét, mintegy amolyan átmeneti zónát észak és dél között, az már azonban kérdéses, hogy Bihar ezen térségén túlmenően mit is tekintünk Közép-tiszántúli dialektusnak, már ha egyáltalán elfogadjuk annak fölvetését.

²⁴ BÉRES ANDRÁS 1992:118-119., 121.

3. kép Az Alföld és Partium hipotetikus kulturális határvidéke ²⁵

Annai bizonyosnak tekinthető, hogy a Magyar Néprajzi Atlaszok számítógépes elemzése alapján kirajzolódik ez a kulturális zóna, amelyhez hozzá sorolják magát a Hajdúság tágabb térségét is. Ez pedig, ha interdiszciplináris szempontból tekintünk a térségre, részint megalapozottnak látszik, hiszen a népi tájszemlélet alapján valahol a Nyírség tájéka után veszi

²⁵ Megjegyzés: Az alaptérkép elérhetősége http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/kepek/big_varmpic_Biharterk.jpg A letöltés ideje: 2014. november 26. A feltüntetett hipotetikus határvonalak rajza saját szerkesztés részen SIPOS ORBÁN: *Bihar vármegye. A népesedési, vallási, nemzetiségi és közoktatási statisztika szempontjából.* című kiadványának táj- és népességföldrajzi adatai, részben pedig BORSOS BALÁZS és MAGYAR ZOLTÁN: *A magyar népi kultúra régiói I-II.* térképei alapján készültek. Az utóbbi könyvben szereplő térképmelléleteket NAGY BÉLA készítette.

csak kezdetét az Alföld, amely kulturálisan már erős eltéréseket mutat a Nyírségtől, vagy éppenséggel Szatmártól.²⁶

Nagyjából a 19. század utolsó felében, éppen Hajdú vármegye közigazgatási kialakításának idején élte a népi kultúra utolsó nagy virágkorát. A modernizáció előrehaladtával azonban maguk a folklórkeretek is felbomlottak, ennek következtében pedig a 20. század közepére régvolt, élő mivoltukban nagyobb részt elhaltak, így tehát azok teljes egészükben már nem voltak tovább örökíthetők, vagy éppenséggel felgyújthatók. Ebben az esetben is felmerülhet talán bennünk a kérdés: vajon elég volt-e ez a rövid idő ahhoz, hogy az új vármegye kialakításának idején zömében más identitást hordozó falvak, így például Balmazújváros, Nádudvar, Püspökladány stb. – kulturális kapcsolataikat is figyelembe véve – teljes mértékben magukra ölték a hajdúsági jelleget? Vagy a régi Hajdú kerületnek volt-e már a korábbi századok során is annyi kulturális tartaléka, kereskedelmi és rokonsági kapcsolatrendszere, hogy mentalitása és műveltsége akár Hajdú vármegye déli térségeiben, akár Bihar vármegye északnyugati részén is erőteljes és domináns hatást gyakoroljon, részint megalapozva ezzel a Közép-tiszántúli dialektushoz való tartozás felvetését is?

Azt kell valószínűsíteniünk, hogy maga a Hajdú kerület nyilvánvalóan hatással volt a környező településekre – így Mikepércsre, Derecskére, Berettyóújfalura stb. –, azonban az mégsem lehetett kizárólagos, hiszen ezek a falvak 1790 után ugyanazzal a privilégiummal a történelem során már nem rendelkeztek, így fejlődésük alatt részint más utat jártak be. Mindezek mellett azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a térségben zárkózottnak tartott, különálló cívis mentalitással rendelkező Debrecen is – kiváltképp nagy vásáraival – igen meghatározó, impulzív hatást gyakorolhatott a szóban forgó falvak tánckultúrájának keveredésére.

Az előbbieken említett két nagyobb horderővel bíró térség kulturális tekintetben Hajdú vármegye esetében északról valamelyest elrekesztette társaitól a hajdani dél szabolcsi közösségeket, amelyek a századfordulóig részint még képesek voltak megőrizni egykori hovatartozástudatukat. Mindazonáltal annyi kulturális eltérés már lehetett a többi szabolcsi településtől, hogy ebben a zónában erőteljes jelenléttel bírt az alföldi jelleg. Ezt mi sem bizonyítja talán jobban, mint az, hogy az 1800-as évek utolsó harmadában egy-két generáció elteltével

²⁶ BORSOS BALÁZS (A) 2011: 292-297; 323-358.

változásba lendült az identitáskonstrukció, hiszen ebben a zónában, napjainkban már nem igazán meghatározó a szabolcsi öntudat, sokkal inkább felváltotta azt a Hortobágyhoz fűződő erősebb táji kötődés.

Bihar északnyugati térségében sem lehetett azonban kizárólagos a megyéhez köthető közigazgatási hovatartozás önazonosságtudatra ható tényezője, mivel hajdan itt is számos kis hajdú település helyezkedett el, amely nyilvánvalóan hatást gyakorolt a lokális kultúrára, s így azon belül talán a néptáncra is. Mindezek következtében pedig remélhetőleg nem rugaszkodunk el nagyon a tudomány talajától, ha elgondolkodunk a Közép-Tiszántúli középrégió, vagy az Átmeneti nagy/középrégió (Partium) mivoltáról és meglétéről...

Irodalomjegyzék

ALMÁSI ISTVÁN

- 1984 *Jagamas János zenetudományi és pedagógiai művei. A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok.* In: JAGAMAS JÁNOS (Szerk.): Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékét összeállította ALMÁSI ISTVÁN Bukarest.

BAKÓ ENDRE

- 1999 *Püspökladány, három tájegység találkozásánál.* Magyarország kistérségei 8/4. Hajdú-Bihar megye. Sárrét. In: CSISZÉR ZOLTÁN – GYALUS MÁRTA – GYALUS MÁRTA – KÁRAI LAJOS (Főszerk.): Budapest., CEBA Kiadó.

BALCSÓK ISTVÁN

- 2002 *A Bihari térség általános bemutatása.* Magyarország kistérségei 8/1. Hajdú-Bihar megye. Bihari térség. In: BARANYI BÉLA (Főszerk.): CEBA Kiadó. Budapest.

BARANYI BÉLA

- 2007 *A határmentiség dimenziói Magyarországon.* Dialog Campus Kiadó. Budapest – Pécs. 1-310.
- 2014 *Adalékok a határmentiség újraértelmezéséhez Magyarországon.* Detu-
rope: Central European Journal of Tourism and Regional Development
6. (2) pp, h. n.

BÉRES ANDRÁS

- 1992 *A Nagybárádi táncok forrásértéke.* Tánc tudományi Tanulmányok. In: MAÁ CZ LÁSZLÓ. (Szerk.): Kiadta: Magyar Táncművészek Szövetsége. Budapest. 117-121.

BÉRES CSABA – SÜLI-ZAKAR ISTVÁN

- 1990 *Bihar. Térbeli hátrányok-társadalmi problémák.* Debrecen-Berettyóújfalu. Készült a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának sokszorosító műhelyében.

BORSOS BALÁZS (A)

- 2011 *A magyar népi kultúra régiói I. Dunántúl, Kisalföld, Alföld.* Mérték Kiadó Budapest.

BORSOS BALÁZS (B)

- 2011 *A magyar népi kultúra regionális struktúrája I-II.* A Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása alapján. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének kiadványa. Budapest.

FARAGÓ JÓZSEF – JAGAMAS JÁNOS

- 1954 *Moldvai csángó népdalok és népballadák.* Bukarest.
1974 *Romániai magyar népdalok.* Bukarest.

FÜGEDI JÁNOS – VARGA SÁNDOR:

- 2014 *Régi tánc kultúra egy baranyai faluban.* In: PESOVÁR ERNŐ. (Főszerk.): In: FELFÖLDI LÁSZLÓ és FÜGEDI JÁNOS. (Sorozatszerk.): L' Harmattan Kiadó MTA. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet. Budapest.

JAGAMAS JÁNOS

- 1956 *Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien.* In: Studia memoriae Bélae Bartók sacra. Budapest.
1957 *Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien.* In: Studia memoriae Bélae Bartók sacra. Editio secunda. Budapest.
1977 *Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez.* Zenetudományi Írások. 25-51.

MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON

- 2014 *Táncírás, kinetográfia.* <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-366.html>
Az oldal utolsó megtekintése: 2014. december 17.

MAGYAR ZOLTÁN

- 2011 *A magyar népi kultúra régiói II. Felföld, Erdély, Moldva.* Mérték Kiadó. Budapest.

MARTIN GYÖRGY

- 1979 *A magyar körtánc és európai rokonsága.* Akadémia Kiadó. Budapest.
1997 *Magyar táncdialektusok. A magyar nép és nemzetiségeinek tánchagyományja.* In: FELFÖLDI LÁSZLÓ és PESOVÁR ERNŐ. (Szerk.): Planétás Kiadó. Budapest.

MENDÖL TIBOR

- 1938 *Bihar vármegye földrajza. Bihar-vármegye.* In: NADÁNYI ZOLTÁN. (Szerk.): A magyar városok monográfiája kiadóhivatala. Budapest.

PÁPAI ISTVÁN

- 2006 *Erdély a magyar néprajz-, népzene- és a néptánc kutatás tájszemléletében.* Zenetudományi Dolgozatok 2004-2005. MTA Zenetudományi Intézet. Budapest. 193-216.

SIPOS ORBÁN

- 1903 *Bihar vármegye. A népesedési, vallási, nemzetiségi és közoktatási statisztika szempontjából.* Szent László nyomda. Nagyvárada.

SZENDREY ISTVÁN

- 2014 *A bihari – berettyóújfalusi Hajdúk.* http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Berettyoujfalu/pages/009_berettyoujfalui_hajduk.htm Az oldal utolsó megtekintése: 2014. december 17.

VARGA GYULA

- 1990 *A néptáncok.* Néprajz egyetemi hallgatóknak 8. (Oktatási segédanyag. Könyvadásforgalomba nem került.) In: UJVÁRY ZOLTÁN. (Szerk.): Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa. Debrecen.

Képjegyzék

A TISZÁNTÚL KÖZÉPSŐ RÉSZÉNEK KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPE HAJDÚ VÁRMEGYE 1876-OS KIALAKÍTÁSA ELŐTT ÉS UTÁN

- 1990 BÉRES CSABA – SÜLI-ZAKAR ISTVÁN *Bihar. Térbeli hátrányok-társadalmi problémák.* Debrecen-Berettyóújfalu. Készült a Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának sokszorosító műhelyében. 21., 23. A térképek GÖRÖG DEMETER Magyar Atlasz azaz a magyar-, horvát- és tótországi megyék és szabad kerületek földképei. Pest., 1860. műve alapján készült.

AZ ALFÖLD ÉS PARTIUM HIPOTETIKUS KULTURÁLIS HATÁRVIDÉKE

- 2014 Az alaptérkép elérhetősége http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/kepek/big_varmpic_Biharterk.jpg Saját szerkesztés. A letöltés ideje: 2014. november 26.

BIHAR VÁRMEGYE KULTURÁLIS KISRÉGIÓI A MAGYAR NÉPRAJZI ATLASZOK TÜKRÉBEN

- 2014 Az alaptérkép elérhetősége: http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/kepek/big_varmpic_Biharterk.jpg Saját szerkesztés. A letöltés ideje: 2014. november 26.

HAJDÚ VÁRMEGYE KULTURÁLIS KISRÉGIÓI A MAGYAR NÉPRAJZI ATLASZOK TÜKRÉBEN

- 2014 Az alaptérkép elérhetősége: <http://64varmegye.szalaykonyvek.hu/terkep/hajdu.jpg> Saját szerkesztés. A letöltés ideje: 2014. december 17.

IV. HADTÖRTÉNET

Balogh László

BALOGH LÁSZLÓ

AZ ÁLMOSD-DIÓSZEGI CSATA ÉS ELŐZMÉNYEI

Rövid írásomban egy jelentős történelmi eseménynek kívánok emléket állítani. A Bocskai felkelés nyitányát jelentő diószegi csata ismertetéséhez sokat merítettem dr. Négyesi Lajos hadtörténész tanulmányából. Neki ezúton is köszönetet mondok azért, hogy hozzájárult ahhoz, hogy megállapításait, írásának részleteit felhasználhassam összefoglalóm elkészítéséhez. Ezt egészítem ki saját észrevételeimmal, amelyek az ütközet helyének pontosításához járulnak hozzá.

1. Az ütközet előzményei

A hosszú – vagy más néven tizenöt éves – háború (1591 v. 1593 – 1606) a dunai Habsburg-monarchia és az Oszmán Birodalom összecsapása volt a Magyar Királyság területén. A Habsburgokkal szövetségben harcolt pl.: az Erdélyi, a Havasalföldi, a Moldvai Fejedelemség, a Német-római Birodalom és a pápai állam. A tizenöt éves háború az 1600-as évek elejére anyagilag teljesen kimerítette a Habsburgokat. A külföldről érkező segélyek egyre apadtak. A birodalom pénzügyeiért felelős Hofkammer a magyar nemesség szempontjából végzetes lépésre szánta el magát. A kincstári jövedelemforrások visszaszerzése érdekében pereket indított a magyar nemesség ellen, aki pedig ellenszegült, azt felségsértés címén perbe fogták, elítélték, birtokait pedig elkobozták. Ez a lépés elsősorban a magyar főurakat érintette, pl.: Illésházy István országbíró, Rákóczi Zsigmond felső-magyarországi főkapitány, Dobó Ferencet (Dobó István fiát), Homonnai Drugeth Bálintot, Széchy Györgyöt, akik korábban az udvar leghűségesebb támaszai voltak.

Bocskai István sokáig a bécsi udvar egyik legodaadóbb híve volt. Sokat fáradozott azon, hogy a két magyar állam (Erdély és a Magyar Királyság) között az egység helyreálljon. Fiatal éveit Prágában töltötte, udvari környezetben, majd Várad főkapitánya lett. Báthori Zsigmond nagybátyja, eleinte a törökellenes párt vezéralakja, több ízben járt a fejedelem követeként Prágában Rudolfnál. Jelentős szerepe volt abban, hogy Erdély a királyi Magyarország oldalán bekapcsolódott a tizenöt éves háborúba. 1595-ben Bocskai István erdélyi hadvezérként a gyurgyevői csatában legyőzte a törököket, majd 1596-ban a szabadságukért fegyvert fogott községek mozgalma tömeges kivégzésekkel verte le. Az egyesült császári-erdélyi hadak mezőkeresztesi veresége után közreműködött Erdély és a királyi Magyarország egyesítésében Rudolf császár uralma alatt, de még ebben az évben 1598-ban támogatta a lemondott Báthori Zsigmond visszatérését a fejedelmi trónra. Eközben a zsoldosok kegyetlenkedtek, raboltak, üldözték a protestánsokat. Giorgio Basta (1550. Rocca – 1607. Bécs) császári generális „rabszolgasorsra” juttatta Erdély népét.

A lakosság elszegényedése és az éhínség leírhatatlan volt. Nagyenyed piacán például 1603-ban örölt fakéregből sült cipó mellett emberhúst is árultak. Az igavonó állatok jóformán kipusztultak, helyettük az emberek gyakran magukat fogták az igába; innen ered a „Basta szekere” kifejezés. Bocskai sokáig hűséges maradt a Habsburgokkal kötött szövetséghez, de az 1600-as évek elejére állandósuló zűrzavar és a felperzselt, nyomorgó Erdély látványa meggingatta hitét. Miután Báthori Zsigmond harmadszorra is lemondott, Báthori András lett a fejedelem, aki Bocskait hűtlenségért (Habsburg-pártiságáért) perbe fogta, majd erdélyi birtokait elkoboztatta.

Bocskai a rágalmozások és személyét ért támadások miatt 1601 januárjának elején – önszántából – Prágába utazott, hogy tisztázza önmagát. Prágából csak két év múlva, 1604-ben térhetett haza. Eezután visszavonult a politikától, szentjobbi várába húzódott vissza, és a császári udvarnál próbálta elintézni elvesztett erdélyi javainak visszaszerzését. Mivel birtokait Basta kormányzása idején sem kapta vissza, ezért 1604 tavaszán titokban felajánlotta a Portának, hogy Erdélyben visszaállítja a vazallusi állapotot, ha a szultán támogatja őt a fejedelmi trón megszerzésében. Ezek után a következő események történtek 1604 júniusa és októbere között:

- 1604. június** A hódoltságban tartózkodó erdélyi bujdosók szultáni athnámét kaptak arról, hogy az általuk választott fejedelem török katonai támogatást fog kapni.
- 1604. július 2.** I. Rudolf elrendelte Bocskai erdélyi javainak visszaadását (kettő kivételével). Ezt követően Bocskai megszakította kapcsolatát a törökökkel és a törökhöz bujdosott erdélyi emigránsok vezérével, Bethlen Gáborral.
- 1604. július 27.** Belgiojoso hírt kapott Concinitól, hogy Bektas pasa Lippa megtámadására készül. ¹
- 1604. augusztus** Bethlen Gábor a Porta hozzájárulásával felajánlotta Bocskai Istvánnak az erdélyi fejedelemséget.
- 1604. augusztus 17.** Belgiojoso parancsot küldött, hogy Lippát lássák el élelemmel, Dampierre ezredet előre rendelték felderítésre a török tábor ellen.
- 1604. szeptember 8.** Belgiojoso gróf, kassai főkapitány Kotkowitz Melchior 300 főnyi válogatott sziléziai lovasával, László Péter 300 huszárijával és egyéb 1000 főnyi lovassal Kassáról Rakamazra indult. ² Belgiojoso Dampierre-t Váradról Lippára irányította a török ellen.
- 1604. szeptember 9.** Dampierre 500 gyalogossal és erős lovassággal Váradról Lippára érkezett.
- 1604. szeptember közepe** Bocskai István Kolozsváron tartózkodott. ³
- 1604. szeptember 15.** Dampierre Rákóczy Lajossal napkelte előtt 2 órával megtámadta a kb. 400 főből álló becskerei pasa és Bethlen Gábor táborát. A királyi hajdúk szétriasztották a török területen levő bujdosók egy csoportját. A bujdosókat csak a Temesvárról segítségükre küldött 1000 török mentette meg a nagyobb katasztrófától. A bujdosók ekkor kezdték el terjeszteni azt az álhírt, hogy a

¹ NAGY LÁSZLÓ 1961: 55.

² GÖMÖRY GUSZTÁV 1891: 709.

³ NAGY LÁSZLÓ 1961: 60.

császáriak a táborban megtalálták a Bocskai és Bethlen által váltott leveleket. Ezzel akarták Bocskait a császár ellen fordítani.

1604. szeptember 16. Az Erdélyből (Kolozsvárról) hazainduló Bocskai először néhány napot Szatmáron töltött, mivel a császáriak nagyobb kölesönt kértek tőle. Bocskai itt értesült az egyik tisztartójától arról az álhírről, hogy a Bethlennel folytatott levelezése a császáriak kezébe került. Emiatt Bocskai beszélt az éppen Szatmáron időző Sennyei Pongráccal, a kolozsvári császári sereg főkapitányával és Dengeleghy Miklóssal, Szatmár császári kapitányával, akiknek azt mondta, hogy az ügyének tisztázása végett Kassára megy Belgiojosohoz (aki viszont ekkor már Rakamazon volt).

1604. szeptember 18. Bocskai azonban nem Kassára indult, hanem Váradra ment ahol Concinitől Belgiojoso tartózkodási helyét igyekezett megtudni. Miután nem kapott teljesen megnyugtató választ, Sólyomköre utazott.⁴

1604. szeptember 19-20. Beregszói Hagymássy Margit Katalin, Bocskai felesége eközben Váradra indult rokonlátogatóba. Az asszony néhány napra megszállt mezőtelegdi rokonainál, ahol hirtelen rosszul lett és meghalt. A telegdi református templom kriptájában temették el nagy pompával.⁵ A temetésen természetesen Bocskai is részt vett, utána pedig hazament Sólyomköre.

1604. szeptember 20-22. Dampierre Rákóczy Lajost visszarendelte Lippára a vidék szemmel tartására, majd Borosjenőn kótyavetyét – tehát rögtönzött árverést tartott, ezután pedig 2500 emberrel Gyula ellen vonult.

1604. szeptember 25. Dampierre a gyulai sikertelen támadás után bevonult seregével a rakamazi táborba.

⁴ NAGY LÁSZLÓ 1981: 112.

⁵ PÁLFFY GÉZA 2009. <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=3&cikk=10389> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.13.

- 1604. szeptember 26.** Barbiano jelentése szerint a jelentős létszámú királyi had szinte akcióképtelenné vált a zsoldfizetés tetemes elmaradása miatt. A főparancsnok kölcsönökkel próbálta áthidalni a pénzhiányt. A Felvidék egyik legtekintélyesebb birtokosa, Rákóczi Zsigmond adott ugyan 3 ezer tallért, de a dúsgazdag ecsedi Báthory István országbíró a kérést elutasította. Barbiano Bocskaitól is csupán kölcsönt akart kérni, azért hívatta magához szeptember 28-ára, Rakamazra. Mivel maga sem hitte, hogy Bocskai megjelenik nála, ezért már szeptember 26-án megkezdte bizalmas embereivel a Bocskai elleni haditerv kidolgozását. Célja az volt, hogy elfoglalja a bihari nagyúr várait. Ehhez a következő erők álltak rendelkezésre: Rakamaz: 1500-2000 főnyi sereg, főleg lovasság; Kassa: Pezzen 6 zászlóaljnyi gyalogsága: 2000 fő, és 600 fő sziléziai lovasság; Dampierre hajdúi: kb. 3000 fő; erdélyi császári haderő (hajdúk, székelyek): 4400 fő Sennyei Pongrác vezetésével, és 600 fő vallon sereg Thomas Cavrioli vezetése alatt; Várad őrsége: 1200 fő. Ez összesen 13.300-13.800 főnyi hadsereg. ⁶ Belgiojoso a csapatok összevonását Adorján vára mellett tervezte. Levélben fenyegette meg Bocskait, hogy akár erőszakkal is Rakamazra viteti, ha nem hajlandó önszántából útra kelni. Ez lett volna az indok Bocskai megmaradt javainak megszerzésére.
- 1604. szeptember 27.** Bocskai Sólyomkőn kézhez kapta Belgiojoso szeptember 26-i levelét. Bocskai csapdát sejtett, ezért betegségeire hivatkozva Sólyomkő várába húzódott vissza, és távol maradt a megbeszéléstől.
- 1604. szeptember 29.** Bocskai ezek után Sólyomkő várába rendelte magánvárainak kapitányait: Örvény Pált Nagykerékiből, Székely Ferencet Szentjobból. Ekkor már kézhez kapta a törökföldi erdélyi emigránsok szeptember 14-én írt levelét is, amelyben bejelentet-

⁶ NAGY LÁSZLÓ 1961: 58.

ték, hogy Bocskait támogatják, és készek az Erdélybe indulásra. A sólyomkői megbeszélésen – amire minden valószínűség szerint szeptember 29-én a délelőtti órákban került sor –, mindenekelőtt azt akarta kipuhatolni, hogy mennyiben számíthat kapitányaira, ha szembeszállna a jelenlegi hatalommal. Ezután a gyűlés többségi határozatot hozott az ellenállás mellett. A vita már csupán annak módozatairól folyt. Bocskai utasította Örvény Pált, Nagykereki kapitányát, hogy azonnal küldjön követet Gyulára török segélycsapatokért. Ha mód van rá, ezek jöjjenek előbb Sólyomkő várához, hogy biztosítsák értékeinek Nagykerekibe szállítását. Ha erre nincs mód, akkor a közelebb fekvő Nagykerekihez vonuljanak, és ő is oda megy. Elhangzott olyan javaslat is, hogy Bocskai azonnal meneküljön török felségterületre, és onnan szólítsa fegyverbe az erdélyieket és a Belgiojoso uralmával elégedetlen felső-magyarországiakat. Bocskai azonban nem akart kizárólag török segítségre támaszkodni több okból adódóan. Ismerte a török hatalom meggyöngült katonai helyzetét, és egy ideig valamennyien a törökellenes harc elszánt hívei voltak. Bocskai úgy döntött, hogy kér ugyan török segítséget, de nagyobb részt magyar katonákat, hajdúkat fogad szolgálatába, akiket már megismert váradi főkapitány korában, és Erdélybe is vezetett 1599 végén.

1604. október 1.

Cipriano Concini váradi vicekapitány Szatmárra utazása során Szentjobb mellett haladt el. A várkapitány és a vele egyetértők behívták őt a várba, és felfedték előtte a sólyomkői tanácskozáson elhangzottakat.⁷ Más verzió szerint Székely Ferenc szentjobbi várkapitány, Fráter István és Pozsgai Lázár gyávaságukban arra jutottak, hogy felfedték a császáriak előtt Bocskai tervét, így Székely Ferenc felkereste Concinit Szatmá-

⁷ GYÖRKÖS ATTILA <http://gyorkos.uw.hu/tizenoteves/1604/1604.htm> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

ron és tájékoztatta a történekről. Concini Wiener Móric építészt küldte Belgiojosohoz a hírrel. Viszont mivel Bocskai nem ment el Rakamazra Belgiojosohoz, ezért Ciprián Concini parancsba kapta, hogy foglalja el Bocskai szentjobb várát. A váradi alkapitány magához vett 600 főnyi sereget, és Szentjobb ellen indult.

1604. október 2.

Belgiojoso október 2-án vagy 3-án értesülhetett Bocskai török tárgyalásairól. Ekkor éppen Nyírbátorban tartózkodott, ahová Ecsedről érkezett. Pénzt szeretett volna kölcsönkérni zsoldfizetéshez Báthori Istvántól, de nem kapott. Szentjobb várát Székely Ferenc, Pozsgai Lázár deák és Fráter István Concini kezére adta, harc nélkül. A császáriak nem várt módon a várból kiűzték az árulókat, elrabolták minden vagyontárgyukat, a feljegyzések szerint egy rossz dolmányban és nadrágban hagyták el a várat.⁸ Ennek a hírnek Belgiojoso megörült: Bocskai várainak és vagyonának elvétele az égetően sürgős zsoldösszeg megszerzésén túl egyéni haszonnal kecsegtette őt. Nyírbátorból visszasielt tehát a rakamazi táborba, ahonnan parancsot küldött Thomas Cavrioli ezredesnek – magyar nevén Caprioli Tamásnak –, az erdélyi császári katonaság parancsnokának, hogy a várakból kimozdítható összes katonával azonnal induljon hozzá Adorjánba, és útközben Súlyomkő várát foglalja el, amelyben Bocskai tartózkodik. Ezt a feladatot Caprioli Sennyei Pongrácra, a kolozsvári seregek vezérére bízta. Belgiojoso közben a rakamazi táborban haditanácsot tartott Rottwitz ezredessel és Schnekkenhaus alezredessel, a sziléziai lovasság parancsnokaival; Pezzen ezredessel, a kassai német gyalogság parancsnokával; a magyar hajdúk fölött rendelkező Dampierre ezredessel, és Krauseneck erdélyi királyi biztossal. Belgiojoso későbbi jelentését idézve: „*Valamennyien egyetértet-*

⁸ NAGY LÁSZLÓ 1961: 64.

tünk abban, hogy Bocskai tervének mielőbbi megghiúsítása nagyon fontos, azonban hogy Alsó-Magyarország végvidékéről ki nem vonjuk hosszú időre a sereget úgy láttuk jónak, hogy magam mellé véve Rottwitzot 300 harcedzett lovasával, Dampierre grófot 1000 főnyi részben hajdú, részben rác lovassal, valamint rajtuk kívül még ebből az országrészből való rendes katonaságot, induljak Várad felé”. Dampierre Váradon lévő 2000 hajdúját Adorjánvárához irányította.⁹ A haditanácskozáson hozott döntés értelmében Belgiojoso útnak is indult, hogy Kálló várában megállapodva tárgyalásokat kezdjen Bocskaival.

1604. október 3-5.

A szentjebbi vár áldozat nélküli elfoglalása felbátorította Concinit, és 200 főnyi őrséget hátrahagyva a maradék 400 főnyi seregével megindult, hogy megostromolja Bocskai várát, (Nagy) Kerekit. A vár kapitánya, Örvény Pál, zsoldjába fogadta a Köleséren táborozó 300 szabad hajdút Egri István kapitány vezetésével, és a támadást visszaverte. Bocskai pénzt, földet és letelepedést ígért a Biharban kóborló hajdúknak, sőt a császári szolgálatban álló hajdúk egy jelentős részét is sikerült maga mellé állítania. E sikerében nagy szerepe volt Örvény Pálnak, aki Bocskai üzenetét közvetítve ráébresztette a hajdúkat, hogy nekik a magyar függetlenség oldalán van a helyük.

1604. október 4.

Bocskai Súlyomkő várából keltezett levelében próbálta meggyőzni Belgiojosót, hogy szentjebbi embereinek vádaskodásával ellentétben ő a császár híve. Kérte, hogy adják vissza elfoglalt várát, Szentjebbot, és rendeljék vissza a másik várát, Kerekit ostromló hadat. Ez a levél keresztezte Belgiojoso szintén 4-én írott latin nyelvű levelét, amelyet 5-én újabb követett. Ebben a főkapitány igyekezett bizalmáról biztosítani

⁹ GÖMÖRY GUSZTÁV 1891: 710.

- Bocskait, aminek bizonyítékául kezeseket is küldött, viszont kérte Kereki várának átadását. Közben Bocskai Sólyomkő várában alig tudott 500 hajdúnál és 200-300 főnyi más gyalogos és lovas katonaságnál többet összegyűjteni.
- 1604. október 5.** Belgiojoso levelet írt Bocskainak Kálló várából, amelyben közölte, hogy hűtlensége miatt támadt a főúr váraira.
- 1604. október 6.** Belgiojoso visszament Rakamazra a seregekért, és elindult 1200-1300 lovassal Adorján felé, melyből 300 sziléziai lovas Rottwitz, 1000 fő – részben magyar, részben rác – lovasságot Dampierre vezetett.¹⁰
- 1604. október 7.** Belgiojoso megérkezett az adorjáni táborba, onnan magyar nyelvű levelet írt Bocskainak.¹¹ Mindeközben pedig levelet küldött Debrecen városának is, amiben azt kérte, hogy a háborús szükségletek miatt küldjenek neki 10.689 forintot, amelyet a haditanács 15 napon belül megtérít a városnak.¹²
- 1604. október 8.** Bocskai elhagyta Sólyomkő várát, és Nagykerekibe ment, ahonnan minden értékes ingóságát a zsákai várba vitette. Az erdélyi császári sereg Sennyei Pongrác vezetésével Kolozsvárról – ahol 2000 székely lovas és ugyanannyi gyalogos állomásozott, Váradra ment, de azzal a céllal, hogy közben hajtsa végre Belgiojoso parancsát, miszerint Sólyomkő várát foglalja el. Ekkor viszont még nem tudták, hogy Bocskai titokban már elhagyta Sólyomkőt. Mivel Erdélyt nem lehetett védelem nélkül hagyni, ezért Mindszenti Benedeket 600 székellyel és Huszár Istvánt 200 hajdúval Gyulafehérvárra rendelték.
- 1604. október 9.** Caprioli Tamás vezetésével 600 fő vallon katona Szentimre és Szentjobb között a Berettyó felső völgyében, Adorjától 4000 lépésre feljebb ütött tábornak. Itt várta be Belgiojoso parancsa

¹⁰ GYALÓKAI JENŐ 1928: 278.

¹¹ NAGY LÁSZLÓ 2000: 140.

¹² SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET 2005.

szerint a környékbeli várakból – Aranyosmeggyesről, Kővárról, és Valkóról kimozdítható összes császári katonát, hogy innen az adorjáni táborba menjenek.

1604. október 10.

A császári had már Adorján váránál, a Berettyó partján állt, itt azonban a főkapitány a Rakamazról érkező Johannes Pezzen ezredes bevárására kényszerült, ugyanis az ő hadteste biztosította volna a Kereki ostromához szükséges ostromeszközöket. Belgiojoso már tudta, hogy Bocskait a várából csak tüzérség segítségével lehet kifüstölni, és ezzel megakadályozni a felkelés kirobbanását. A főkapitány levelet küldött Bocskainak, hogy adja fel Kereki várát. Pezzen 1800-2000 fő gyalogos seregével, 600 fő sziléziai lovassal, 500 fő hajtó személyzettel, poggyászszekerekkel, 7 db tábori és 2 db faltörő ágyúval, illetve egyéb szolgálószemélyzettel, valamint nőekkel és gyermekekkel elindult Rakamazról az adorjáni táborba.

Felvetődik az a kérdés, hogy melyik úton mehetett Pezzen az adorjáni táborba úgy, hogy Álmosdot útbaejti? Két út jöhetett számításba:

- I. Rakamaz – Nyíregyháza – Nagykálló – Balkány – Nyíradony – Vámospércs – Álmosd – Adorján
- II. Rakamaz – Nyíregyháza – Hadház - Debrecen – Nagyléta – Álmosd – Adorján

Az első útvonal vonalvezetése logikusabbnak látszik, a Debrecentől keletre lévő Hajdúsámson – Vámospércs – Hosszúpályi között elterülő, ma Erdőpusztának nevezett erdős, vízállásos terület viszont nem látszik szerencsésnek egy hadsereg átkelése szempontjából. A második útvonal kiválasztása ugyan célszerűbb, viszont itt felvetődik egy kérdés: (Nagy) Létát vagy Vértest (ma: Létavértes) elhagyva az út Álmosdra észak-keletre tart, viszont az adorjáni táborhoz dél-kelet felé kell venni az irányt.

A feljegyzések egyértelműen Álmosdot jelölték meg a csata helyszínéül. Istvánffy Miklós így írt róla: „...Era tunc in castello, quod Adorianum vocatur. interim & Capriolus adfuit, & interuallo quattuor millium passuum, ab Adoriano consedit: Peczius vero in oppidium Almasium, duobus milliariibus dissitum, diuertit. Itaq; instituta ad 14. diem Octobris profectione, cum interum Haidones in fidem Caesaris iurassent, Barbianus Peczio ut circa mediam noctem cum suis peditibus & tormentis atque impedimentis praecederet, edixit; ac Si lesiaci equites eorum latera ac terga clauderent, ac lente sensimque interea incederent, Sidonec ipse eos subsequeretur...”¹³

1. kép Debrecen keleti határa¹⁴

¹³ ISTVÁNFI, NICOLAUS (ISTVÁNFFY MIKLÓS) 1622.

¹⁴ ZOLTAI LAJOS 1935.

A latin nyelvű szövegnek több fordítása is lehetséges. Tállya Miklós közvetítése szerint: *„Pecz penig Almás városában, két mélyföldön lévén onnét, betére.”*¹⁵ Egy latin nyelvű könyv alapján pedig *„...akkor a bizonyos Adorján nevű várban volt. Közben ott volt Capriolus (Caprioli) is, és Adorjától négy mérföldre letáborozott. Peczius (Pezzen) a két mérföldre levő Almás várba vonult így, miután október 14-re tűzték ki az indulás idejét, mivel némely hajdúk a császár hűségére esküdtek, Barbianus (Barbiano – Belgiojoso) meghagyta Pezzennek, hogy éjfél tájban gyalogosaival, ágyúival és málhájával menjen előre, a sziléziai lovasok oldalról és hátulról fedezzék, és lassan lopakodva haladjanak, amíg ő is követi őket...”*¹⁶

Egy 1962-ben megjelent könyv pedig így fogalmaz: *„...Megjelent Capriolo, s négyezer lépés távolságra letelepedett Adorjától. Pezzen pedig a két mérföldre fekvő Almás mezővárosba érkezett”*¹⁷ Egy 2005-ben kiadott könyvben viszont az alábbi idézet szerepelt: *„...virradón úgy mint 15. proximé praeteriti hainal előtt Álmosdrul Pezz uram hadával el indulván, hogy Diozegre iöyön és onnét hozzánk.”*¹⁸

Bocskai korponai adománylevele Álmosdot nevezi meg az ütközet helyszínéeként: *„az 1604-ik év október hava 15. napján a virradat félhomálya előtt Almosd nevű puszta falu mellett Paeczen csapatait, a két sereg közül a megbízhatóbbat és az erősebbet váratlanul megtámadtuk és megsemmisítettük.”*¹⁹

A távolságok említésénél már korábban megjelentek kisebb anomáliák. Istvánffy leírásánál²⁰, Rónai-Horváth Jenő²¹ és Gyalókay Jenő: A biharmegyei hadjárat 1604-ben²² című dolgozatában az olvasható, hogy Caprioli Tamás Adorjától négy mérföldre letáborozott. Négyesi Lajos ugyanazon dolgozatában²³ viszont a 1282. és 1283. oldalon egyszer 4 mérföldet (33,4 km), másszor pedig 4000 lépést (2,8 km) írt. A két távolság azonban nem ugyanaz! A különbség több mint tízszeres!

¹⁵ ISTVANFI, NICOLAUS (ISTVÁNYFFY MIKLÓS) 2009: 426-437.

¹⁶ ISTVANFI, NICOLAUS (ISTVÁNYFFY MIKLÓS) 1622.

¹⁷ ISTVANFI, NICOLAUS (ISTVÁNYFFY MIKLÓS) 1962: 437.

¹⁸ NYAKAS MIKLÓS 2005: 121-122.

¹⁹ SZENDREY ISTVÁN 1971: 12.

²⁰ ISTVANFI, NICOLAUS (ISTVÁNYFFY MIKLÓS) 2009.

²¹ RÓNAI HORVÁTH JENŐ 1893: 582.

²² GYALÓKAY JENŐ 1928: 286.

²³ NÉGYESI LAJOS 2004.

A hiba feltehetően a többszöri latin fordításban és értelmezésben keresendő. A „quattuor millium passuum” kifejezést a szótárak, illetve a számítógépes fordító programok napjainkban is „4000 lépésnek” illetve „4 mérföldnek” fordítják.

Négyesi Lajos így írt a csata helyszínéről: „...hiszen Istvánffy megrögzötten adorzáni ütközetnek nevezi az összecsapást, azonban az „Álmosd nevű puszta falu” megnevezésnek lehet más magyarázata is. Diószegtől északra találjuk Egyed-pusztát. Helyén a XVI. század közepéig az Egged-Monostora nevű község állt, melyben 77 család lakott. Ezt a helyet északról és nyugatról az Almás-patak völgye övezi. Elképzelhető, hogy a község az ütközet idején elhagyott, puszta-falu volt. A területet kevésbé ismerők könnyen összekeverhették Álmosd, Almás és Egged nevét, például úgy, hogy a helyet „az Almásnál lévő puszta faluként” nevezték meg.”²⁴

Az „Almásnál lévő puszta falu” szófordulat viszont nem ugyanaz, mint az „Álmosd nevű puszta falu” kifejezés! Megtekintve egy térképet a mai Álmosd község és a Négyesi által „az Almásnál lévő puszta faluként” említett Egged-Monostora elpusztult község között légvonalban 1 magyar mérföld a távolság.²⁵ Istvánffy Miklós fentebb közölt latin és magyar nyelvű leírása szerint *Almás vár - Almás város - Almás mezővárostól* Adorzán vára 2 mérföld, azaz 16,7 km-re helyezkedik el. Ezzel szemben Adorzán vára Álmosd községtől azonban 21 km-re fekszik. Ez viszont átszámolva 2,5 (magyar) mérföld.

Figyelembe véve a számításokat, az Almás-patak forrása közelében – a mai magya – román határon, pontosabban a létavértesi határátkelőhelynél –, állhatott egy falu, amely feltehetően a tatárjárás idején pusztult el. A települést később, de még a XIII-XIV. század során, a szóban forgó helytől mintegy 4 km-re, északra ugyanazon a néven újjáépítették, ott ahol napjainkban egy viszonylagos védelmet nyújtó erdő áll, s nem messze innen 2-3 km-re további falvak sora található Kokaddal és Bagamérral, amelyek akár segítséget is nyújthattak egy későbbi támadás esetén. Az újjáépítés időpontját a település első említése (1261)²⁶, és a XIII-XIV. században Szent György tiszteletére emelt templom²⁷ építési ideje határozta meg, melyet az oklevelek Almusd, Almosd, Almus, Almos, Almuz, Almas néven említenek.²⁸

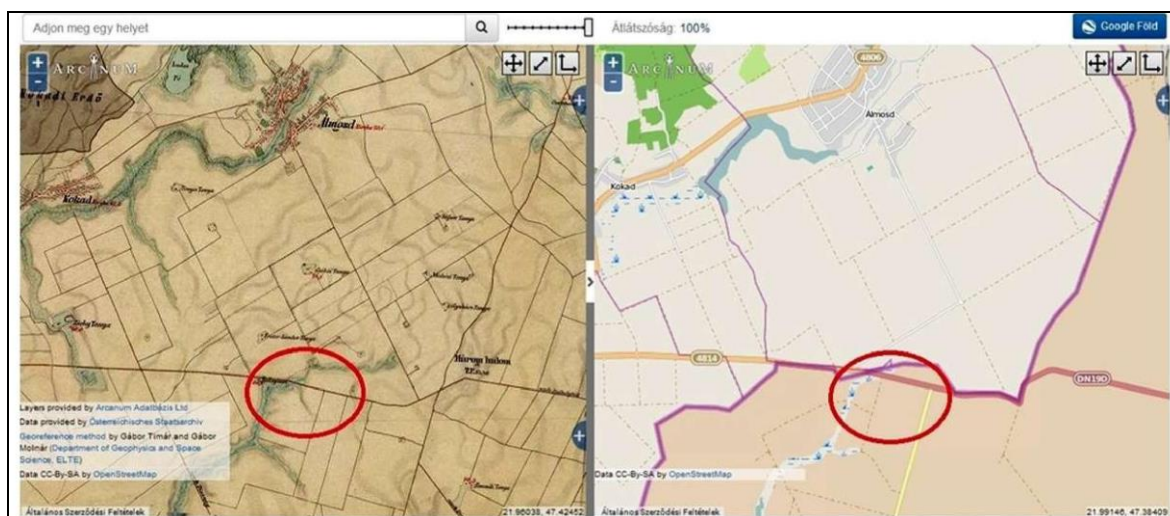
²⁴ NÉGYESI LAJOS 2004: 1286.

²⁵ Megjegyzés: 1 magyar mérföld = 8353,6 méter

²⁶ RÁCZ ANITA 2007: 22-23.

²⁷ BALOGH LÁSZLÓ 2012.

²⁸ Megjegyzés: A „pusztafalu” kifejezést használják pl.: RABB PÉTER (é. n.) http://arch.et.bme.hu/arch_old/ko_rabbi_folyam/11/11rabb.html Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

2. kép Az egykori Álmos falu feltételezett helyszíne (saját szerkesztés) ²⁹

A névetimológia szerint a -d eredetileg kicsinyítő, becéző képzőnk s belőle fejlődött, vagy már vele párhuzamosan kialakult a valamivel való ellátottság jelentése is. Viszonylag korán jellegzetes helynévképzővé vált, s a kapcsolódásával alakult helynevek a X. századtól adathatók. ³⁰

A legkorábbi -d képző az Álmosd névben a XIII. században jelent meg, s egyidejűleg élt a képző nélküli változattal is. ³¹ Tehát elsőként Álmos - Almás (Ó-Álmosd) település létezett, s később Álmosd (Álmos-d, Kis-Álmos, Álmos - Almás falu „kistestvére”) jött létre. Ó-Álmosd egyébként a mai Álmosd község külterületén található, tehát az elpusztulása előtt is ősi álmos(d)i részen feküdt.

1604. október 14.

Dampierre grófnak a legmegbízhatóbb 2500 hajdúval az utakat kellett (volna) megszállnia, de ők az adorzáni táborban voltak. A császáriak főerői Adorzánnál táboroztak. Belgiojoso a lovassággal

²⁹ ARCANUM <http://mapire.eu/hu/synchron/surveys/?leftlayers=osm%2C67&rightlayers=osm%2C67&bbox=2439067.3540658313%2C5997182.35685518%2C2457374.0223401315%2C6013711.864221849> A letöltés ideje: 2017.VI.13.

³⁰ RÁCZ ANITA 2007: 186.

³¹ RÁCZ ANITA 2007: 189.

az adorjáni vár körül, Concini pedig az erdélyi hadakkal 4000 léppéssel feljebb a Berettyó partján helyezkedett el. Pezzen aznap érkezett Ó-Álmosdra, amely 18 kilométerre van Adorjántól.

3. kép A mai Álmosd község és határa ³²

³² GOOGLE MAPS <https://www.google.com/maps/place/%C3%81lmosd,+Magyarorsz%C3%A1g/@47.3992511,21.9467017,12.5z/data=!4m5!3m4!1s0x4747a52698987ebd:0x400c4290c1e4b00!8m2!3d47.4167788!4d21.9806107> A letöltés ideje: 2017.VI.13.

Belgiojoso terve az volt, hogy egyesüljön Pezzen seregével, mivel a Kereki elfoglalásához szükséges ostromágyúk nála voltak. Belgiojosonak Dampierre hajdúival, Caprioli seregével, az erdélyi csapatokkal összesen csaknem 14.000 fős serege volt, ezzel szemben Bocskai nem egészen 800 katonával rendelkezett, akikre elsősorban Kereki és Súlyomkő várának védelménél volt szükség.

A törökök ígértek ugyan segítséget, azonban ezek beérkezésével még nem számolhattak. Néhány embere önkénteseket toborzott a környező falvak népéből, akik lelkesen vállalták a császáriak elleni harcot, de inkább csak tömeget jelentettek. Jól képzett katonákra volt szükség, mégpedig sokra és azonnal. A legkézenfekvőbb megoldást Dampierre hajdúinak átállítása jelentette, akik többségében protestánsok voltak, és ezért gyakran voltak konfliktusaik a katolikus császári zsoldosokkal. Belgiojoso is számolt ezzel a lehetőséggel, de ezt megelőzendő, felolvastatta a hajdúk előtt Bocskai és a törökök tárgyalását bizonyító dokumentumot, és kiosztatott egyhavi zsoldot, mivel napok alatt tetemes mennyiségű pénzt szerzett.

Kölcsönként Imreffy Jánostól 10.000, Debrecen városától 11.000, Daróczy Ferenc szepesi kamarai tanácsos közvetítésével Várad városától 5.000 tallért. Úgy érezte, ezzel sikerült biztosítani katonái hűségét. Csakhogy ekkor már napok óta bejárt a táborba Bocskai embere, akinek sikerült meggyőzni a hajdúkapitányokat, hogy nekik most Bocskai seregében van a helyük. Október 14-én este Lippai Balázs, Németi Balázs, Dengeleghy Mihály, Ibrányi Ferenc, Szénássy Mátyás hitlevelet adtak hűségükről, és megfogadták, hogy Bocskai oldalára állnak, aki vállalta, hogy kifizeti a hajdúknak az elmaradt 5 havi zsoldot, emellett pedig letelepedést ígért.³³ Elhatározták, hogy másnap hajnalban közös támadást fognak Pezzen ezredes 3500 főnyi serege ellen végrehajtani.

Erre a legalkalmasabb helyszín az Álmosd és Diószeg közötti terület volt, ahol egy közeli erdőben bújtak meg Bocskai emberei. Nagy a valószínűsége, hogy Pezzen a rakamazi táborból Hadház – Debrecen – Nagyléta útvonalon érkezett erre a vidékre, de a sereg nem észak-keletre fordult a mai Álmosd község felé, hanem egyenesen ment tovább az úton, majd délnek vették az irányt az Almás-patak völgyében. A korabeli feljegyzések csak azt említették, hogy Pezzen csapatának Diószegre kellett mennie, és onnan az Ér-patak völgyében haladtak tovább.

³³ A DIÓSZEGI ÜTKÖZET (1604. OKTÓBER 15-ÉN) http://zrinyi.zmne.hu/kulso/mhht/sections/mhht_csata/csatamezo/dioszeg/dioszeg.htm Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

1604. október 15. Pezzen Belgiojoso parancsának megfelelően éjfélkor (más adatok szerint éjfél után 2 órakor) elindította az oszlopot.

Ő maga a sziléziai lovasok egy csoportjával előrelövegolt, hogy megnézzé, elég erős-e a diószegi híd az ágyúk átkeléséhez. Mögötte lemaradva, mintegy 6 km hosszúságban lassan haladt a menetoszlop: a gyalogság, az ágyúk, a felszerelést és a katonák családtagjait vivő szekérkaraván. A sereg széttagolt, hosszan elnyúló oszlopban mozgott. Az egyes részek között még nappal is nehézkes volt az összeköttetés, nemhogy éjszaka. A lovasság másik része hol az oszlop mögött, majd időnként oldalt menetelt. Feladatuk a csapat biztosítása lett volna, azonban ezt rangon aluli feladatnak tartották a sziléziai nemesemberek.³⁴ Abban bíztak, hogy majd a Dampierre-hajdúk biztosítják a terepet, akiket Belgiojoso az adorjáni táborból Diószegre küldött, hogy az Ér átjáróját ellenőrzésük alá vonják.

Mivel az Ér mocsaras völgyén csak Székelyhídnál és Diószegnél volt átkelőhely, ezért a menetoszlop megalakításához Pezzen csapatát át kellett hozni a folyó bal partjára, hogy az ott haladó úton indulhassanak Kereki felé. Valószínűleg Pezzen menetvonala a diószegi átkelés után (Bihar) Félegyháza felé vezetett, ahol csatlakozhatott volna Belgiojoso oszlopához, amely a Berettyó völgyében vonult. Belgiojoso még a törökök beérkezése előtt szerette volna elfoglalni Kerekit, ezért türelmetlenül várta Pezzen csatlakozását és eléje ment, hogy a tüzérséget biztonságban tudja. Nagyon bízott a sikerben, aminek feltétele volt, hogy Pezzen ostromágyúit a rendelkezésére álljanak. Belgiojoso részletes ütemtervet dolgozott ki a menet végrehajtására, és az egyes mozzanatok megkezdését dobok és kürtök hangja jelezte. Az első két jel valószínűleg más egységeknek szólt, és csak a harmadik a hajdúknak.³⁵

A parancs szerint nekik is éjfél után kellett kivonulni a táborból, hogy ezután több csoportban vizsgálják át a környéket Diószegig és Félegyházaig. Így egyáltalán nem volt különös a hajdúk kivonulása a táborból, hiszen Dampierre parancsot kapott erre. A menet végrehajtása egyike a legbonyolultabb katonai feladatoknak. Az előkészítése alapos tervezést és szervezést igényel, amelynél leginkább parancsnoki gyakorlatra és szakmai felkészültségre van szükség.

³⁴ BÁNLAKI JÓZSEF (é.n.) <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0015/1190.html> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

³⁵ NÉGYESI LAJOS 2004: 1284.

Pezzen a diószegi hídhöz érve elkezdte annak átvizsgálását oly szempontból, hogy a sereget, de főleg a nehéz málhásszekereket és az ágyúkat elbírja-e? Eközben odaérkezett a Dampierre hajdúk első csapata, akik Adorjánból indultak el, és Félegyházát érintve jutottak Diószegre. Az első csapatuk csak Pezzen ezredes után érkezett az Ér hídjához.

Az ezredes beszédbe elegyedett velük és megkérdezte, hogy mit keresnek ott. A válasz, miszerint Debrecen felé küldték ki őket, valószínűleg megnyugtatta, hiszen beleillett a menetbiztosítás feladatkörébe. A hajdúcsapat ezután átkelt a hídon, és továbblovagolt Bocskai tábora felé. Rövidesen azonban újabb, az előzőnél népesebb hajdúcsapat bukkant fel a hídnál. Valószínűleg velük is váltott néhány szót, majd amikor rájött, hogy a hajdúk nem mondanak igazat, összecsaptak. Az első összecsapás tehát a hídnál robbant ki, amelynek hevességét jelzi, hogy Pezzen ezredes is megsebesült, egy ifjú, Ladányi György üldözőbe vette és elfogta. Zsákára vitték, ahová Bocskai a kincseit menekítette. Bocskai célja egyértelműen a seregtestek egyesülésének megakadályozása lett.

Az álmosd-diószegi csata ezt követően kezdődött, amikor a császáriak serege Bocskai lesben álló csapata mellett elhaladt. Bocskai kiadta a parancsot a támadásra és heves kiabálás közepette, a hajdúk rárontottak az ellenségre. Nagy volt a meglepetés, mikor az átállt hajdúk rárohantak az ágyúkra, amit így nem tudtak ellenük használni. A hajdúkat a harc közben Lippai Balázs és Németi Balázs kapitányok vezették. A folyamatosan beérkező újabb hajdú csapatok hamarosan erőfölénybe kerültek, így a sziléziai lovasok inkább a gyalogsághoz való visszatérést választották, és együtt harcoltak velük.

Bocskai valószínűleg pontos értesülésekkel rendelkezett Belgiojoso felvonulási tervéről. Tudta, hogy az ellenség ágyúk nélkül nem vállalkozhat ostromra, az ágyúk pedig Pezzen oszlopában vonultak, így ezek megsemmisítése lett a legfontosabb cél. A csapat Diószeg közelében, valószínűleg az Egyedi-erdőben várakozott. A megbeszélés szerint itt csatlakoztak volna hozzájuk Dampierre hajdúi is. Egyszer csak feltűnt az oszlop éle, de a Dampierre hajdúk többsége még nem érkezett be. Ebben az időben hallották meg az első lövéseket a híd felől, amely Pezzen lovasai és a hajdúk összecsapását jelezte. Nem vártak tovább, rárontottak a szekerekre, amelyeken a málya mellett a zsoldosok családja utazott. A császári gyalogosok a szekerek védelmére keltek, és hamarosan a sziléziai lovasoknak a menetoszlop végén haladó csoportja is bekapcsolódott a harcba. Sikerült visszaverniük a támadást, azonban a fák közé menekült hajdúkat nem tudták üldözni. A harc rövid szünetében

a zsoldosok összetolták a szekereket, és lekapcsolták az ágyúkat. Közben a hajdúkapitányoknak nehezen sikerült rendezni soraikat az erdőben, és még nyolcszor indultak rohamra. Dampierre hajdúinak újabban beérkező csoportjai is csatlakoztak hozzájuk. Egy idő után a sziléziai lovasok elhagyták az összecsapás helyszínét. A tábori ágyúkat a hajdúk primitív, de célravezető módszerrel ártalmatlanná tették, azaz egyszerűen baltával szétverték a lövegek kerekeit. A több mázsás lövegcsövek így mozdíthatatlanul heverték a sárban.

A lovasok veresége után Bocskai katonái a szekérvár mögött elsáncolt gyalogosokra támadtak, akikkel együtt harcoltak halált megvető bátorsággal asszonyaik, leányaik és szeretőik is, akiket a magyar források egyszerűen „kurvák”-nak tituláltak. A magára maradt gyalogság keményen védekezett a szekérsáncok mögött, és valószínűleg még sokáig kitartottak volna, ha nem történik egy baleset. Az egyik lövész ugyanis az égő kanóc paraszát a lőpor közé ejtette, mire az felrobbant. Sokan megsebesültek, másokat a légnyomás tett harcképtelenné. Német források szerint a sziléziai lovasokból csak 40, a 6 zászlóalj muskétásból alig 30, és a kassai lövészekből csak 2 ember menekült meg. A sziléziai lovasság és Pezzen ezredének tisztjei mind a harctéren maradtak, László Péter ezredes megsebesült...

A meggyengült ellenállást könnyen legyőzte a hajdúk ismételt rohama. Futás közben a sötétben sokan a mocsárba fulladtak, mások sebesülten fogságba estek, a legtöbbjüket azonban a hajdúk hányták kardélre. Belgiojasonak időközben futár vitte a támadás hírét, aki valószínűleg megpróbált Pezzen csapatának segíteni, de erre kevés lehetősége volt. Egyrészt ekkor már a maradék 7000 emberének a döntő többsége Félegyházáról Kereki felé menetelt, másrészt a hajdúk Bocskaihoz való átpártolásával biztosítás és felderítés nélkül maradt. Amikor a gyorsan összegyűjtött csapata az Ér hídjához ért, és hallotta a szekérvár felrobbanásának hangját, azonnal megértette, hogy nincs tovább értelme harcolni.³⁶ A források szerint a sziléziai lovasok közül (Rottwitz és Schneckenhaus zászlóiból) mintegy 450 későn, de megjelent a harc helyszínén. Belgiojoso óriásit hibázott, amikor a frissebb és nagyobb serege nem támadta meg a jóval kisebb és fárdatabb, ámde győztes hajdúcsapatot.

³⁶ A DIÓSZEGI ÜTKÖZET (1604. OKTÓBER 15-ÉN) http://zrinyi.zmne.hu/kulso/mhht/sections/mhht_csata/csatamezo/dioszeg/dioszeg.htm Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

2. Az ütközet következményei

Belgiojoso október 20-án délben megindult Váradtól Tokaj felé, ahová október 24-én este némi kerülővel, – mivel Bocskai éppen Debrecenben volt –, meg is érkezett és innen székhelye, Kassa irányába igyekezett, azonban Rakamaznál Bocskai hajdúi utolérték, és megkergették seregét, az otthagyt helyőrséget pedig levágták.

Bocskai az 1605 decemberében kiadott híres korponai oklevelével kollektív nemesítést hajtott végre: eddigi és jövőbeli katonai szolgálatuk fejében, 9254 hajdú vitézének nemességet, adómentességet és földet adományozott, saját szabolcsi és bihari birtokain telepítve le őket. Letelepített hajdúit mentesítette minden földesúri és egyházi szolgáltatás alól, cserébe két hónapig ingyen, utána pedig zsoldért kellett katonáskodniuk. Bocskai és a hajdúk szabadságharca 1606-ban sikeresen zárult a bécsi békével. E békekötés elismerte Erdély függetlenségét, a rendek vallásszabadságát, és helyreállította a rendi alkotmányosságot.

Irodalomjegyzék

A DIÓSZEGI ÜTKÖZET (1604. OKTÓBER 15-ÉN)

(é.n.) http://zrinyi.zmne.hu/kulso/mhtt/sections/mhtt_csata/csatamezo/dioszeg/dioszeg.htm Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

BALOGH LÁSZLÓ

2012 Hajdú-Bihar megye középkori templomainak keletelési problémái. <http://baloghweb.hu/hbtemplom.html> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

BÁNLAZI JÓZSEF

(é.n.) *A Bocskai-fölkelés indító okai.* <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0015/1190.html> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

GÖMÖRY GUSZTÁV

1891 *Az álmosdi ütközet 1604. október 15-én.* Hadtörténeti Közlemények 4. Budapest. 709-711.

GYALÓKAY JENŐ

1928 *A biharmegyei hadjárat 1604-ben.* Hadtörténeti Közlemények 29. Budapest. 259-318.

GYÖRKÖS ATTILA

(é.n.) *Az 1604-es év hadieseményei Magyarországon.* <http://gyorkos.uw.hu/ti zenoteves/1604/1604.htm> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

ISTVANFI, NICOLAUS (ISTVÁNYFY MIKLÓS)

- 1622 *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV, nunc primum in lucem editi.* Köln. 1-852.
- 1962 *A magyarok történetéből.* In: SZÉKELY GYÖRGY (Szerk.): Fordította: JUHÁSZ LÁSZLÓ. Magyar Helikon Könyvkiadó. Budapest. 1-528.
- 2009 *ISTVÁNYFY MIKLÓS: Magyarok dolgairól írt históriája TÁLLYAI PÁL XVII. századi fordításában.* III. kötet. Sajtó alá rendezte: BENIS PÉTER. Balassi Kiadó. Budapest.

NAGY LÁSZLÓ

- 1961 *A Bocskai-szabadságharc katonai története.* In: BÁRKÁNY LÍVIA (Szerk.): Lektorálta: DR. HORVÁTH MIKLÓS és BENDA KÁLMÁN. Akadémia Kiadó Budapest. 1-384.
- 1981 *Bocskai István a hadak élén.* In: PARÉJ LAJOS (Szerk.): Lektorálta: BENDA KÁLMÁN és PERJÉS GÉZA. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó. Budapest. 1-253.
- 2000 *Egy szablyás magyar úr Genfben: a sokarcú Bocskai István.* Studia Oppidorum Haidonicalium 4. In: DR. NYAKAS MIKLÓS (Szerk.): Kiadó: Hajdúsági Múzeum és a Polgármesteri Hivatal. Hajdúböszörmény. 1-309.

NÉGYESI LAJOS

- 2004 *Az 1604. évi diószegi és osgyáni ütközet, valamint az edelényi csata vitatott kérdései – A diószegi ütközet.* Hadtörténelmi Közlemények 117. évfolyam 4. szám. Budapest. 1281-1306.

NYAKAS MIKLÓS

- 2005 *Belgiojoso levele ecsedi Báthory Istvánnak Bocskai árulásáról.* Iratok Bocskai István és kora történetéhez. Okmánytár. Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója VI. In: NYAKAS MIKLÓS (Sorozatszerk.): Debrecen 1-257.

PÁLFFY GÉZA

2009 *Függetlenségi harc volt-e Bocskai mozgalma.* Korunk – 2009. március.
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=3&cikk=10389>
Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VI.13.

RABB PÉTER

(é. n.) *Szerep története.* http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/11/11_rabb.html Az oldal utolsó megtekintése: 2017.V.30.

RÁCZ ANITA

2007 *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára.*
A Magyar Névarchívum Kiadványai 12. In: HOFFMANN ISTVÁN
(Szerk.): Lektorálta: HBENEDEK GERGELY – HOFFMANN ISTVÁN – JAKAB LÁSZLÓ. Debrecen. 1-372.

RÓNAI HORVÁTH JENŐ

1893 *Bocskai István háborúja Rudolf ellen. 1604-1606.* Hadtörténelmi
Közlemények 6. 569-634.

SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET

2005 *Debrecen 1604-ben.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXX. In:
RADICS KÁLMÁN (Szerk.): Debrecen. 33-46.

SZENDREY ISTVÁN

1971 *Hajdú-szabadságlevelek.* Hajdúböszörmény Város Tanácsa. Debrecen.
1-335.

Képjegyzék

ARCANUM

- (é. n.) *Az egykori Álmos falu feltételezett helyszíne.* II. Katonai felmérés (1806-1869.) és az OpenStreetMap szinkronizált térképei. <http://mapire.eu/hu/synchron/surveys/?left-layers=osm%2C67&rightlayers=osm%2C67&bbox=2439067.3540658313%2C5997182.35685518%2C2457374.0223401315%2C6013711.864221849> A letöltés ideje: 2017.VI.13.

GOOGLE MAPS

- (é. n.) *A mai Álmosd község és határa.* <https://www.google.com/maps/place/%C3%81lmosd,+Magyarorsz%C3%A1g/@47.3992511,21.9467017,12.5z/data=!4m5!3m4!1s0x4747a52698987ebd:0x400c4290c1e4b00!8m2!3d47.4167788!4d21.9806107> A letöltés ideje: 2017.VI.13.

ZOLTAI LAJOS

- 1935 *Debrecen keleti határa. II. Az új földek és erdők vizei. Debrecen vizei.* Nagy Károly és Társai Grafikai Műintézete. Debrecen.

V. REPUTÁCIÓ

Papp József

PAPP JÓZSEF

MÚLTUNK – A PETŐFI TÉRI LEBONTOTT ZSINAGÓGA

Debrecenben a Petőfi térből nyíló Holló János utca végén álló egyemeletes házat a korosabb debreceniek „kis-OTI” vagy „kis-SZTK” néven ismerik. Az orvosi vizsgálatokra ideérkezők közül már évtizedekkel ezelőtt is kevesen tudhatták, hogy az az épület 1909-ben Magyarországon egyik legszebb zsinagógájának udvarában, a zsidó hitközség leányiskolájaként létesült. A ház ma már csupán a helyét jelzi a debreceni millenniumi építkezések egyik legnagyobbjának, a Deák Ferenc utcai – mai Petőfi téri – zsidó nagytemplomnak.¹

1. kép A megsérült zsinagóga, már főkupola nélkül a II. világháború után

¹ Megjegyzés: A cikk másodközlés, eredetije a Debreceni Városközpont Magazin 2013. októberi számában jelent meg. Lásd bővebben: <http://www.varoskozpont.hu/multunk-a-petofi-teri-lebontott-zsinagoga/> Az oldal utolsó megtekintése: 2017. VII. 5. A helytörténeti írást Papp József engedélyével közöljük újra.

Debrecen szabad királyi városban 1840-ig nem lakhattak zsidó vallásúak. A helyi szabályok szerint csupán azok lehettek a kapukon belül, akik a munkájuk miatt érkeztek, de ők is csak napkeltétől napnyugtáig. A híres debreceni nagyvásárok idején a külső vásártéren béreltek árushelyeket, faszerkezetű, később téglafalú, nem egyszer emeletes „*sátrakat*”, amelyek a Hatvan utcai kapun kívüli óriási területen, a mai Segner tértől a Széchenyi utcáig utcarendben álltak. A szinte önálló városrész 7 utcája a városvédő árok külső oldalától – Nyugati utca –, a Koskert vagy Sidókert – mai Széchenyikert – gyepléig ért. A legkijebb eső utca volt a „*Sidók Utcája*”. A XVIII. században itt egy várostól bérelt „*sátorban*” volt a kóser vendéglő „*Sidó Traktírház*” és a kóser pince. A levéltári adatok szerint az első imaház is itt jött létre 1791-ben, egy árusításra épült „*kősátor*” átalakításával. A kereskedők a vásár alatt a kapukon kívüli taksás telkek zsellérházaiban kaptak ideiglenes szállást. A zsidó árusoknak a város életében betöltött szerepére mi sem jellemzőbb, mint egy 1830-as újsághír: „*Nem sikerült a debreceni őszi vásár, ünnepük lévén az izraelitáknak.*”

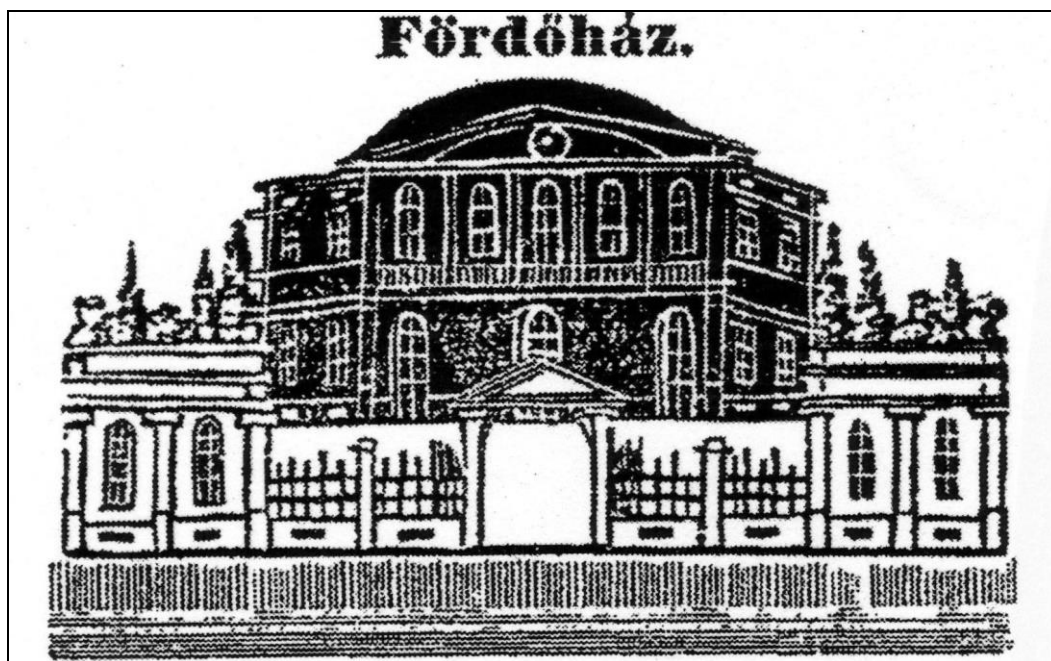

2. kép A város látképe a Nagyszombat felől

1. A zsidók beköltözése

Debrecenben az 1840. évi XXIX. törvénycikk alapján telepedhettek le izraelita családok, akik kérelmezték, hogy jelöljenek ki számukra temetőhelyet. 1844 januárjától nyílt meg hivatalosan a zsidótemető a Homokkert délnyugati szélén, az ún. Varga utcai kolerás temető közelében, a mai Monostorpályi úton, ahol 1841-ben már eltemettek egy zsidó embert. A bekerített kegyeleti hely – ma Debrecen egyetlen felekezeti temetője – azóta is szolgál. A Bajcsy-Zsilinszky utcán – akkori Nagy-Új utcán – épült fel az első belvárosi imaház, amely egészen 1867-ig működött. A 80 családnyi közösség 1855-ben választott rabbit, és a rákövetkező évben megnyílt az iskola is. 1864-ben, amikor már 211 család élt a városban, szűkössé vált az imaház. Helyette 10 évre bérbe vettek egy Szent Anna utcai, nagyobb egyemeletes házat.

Az itt állt épületet, Debrecen második fürdőházát Liszkay Sámuel városi erdőmérnök magánvállalkozásként építette 1847-ben, a nagyerdei vigadó versenytársául. A mai Szent Anna utca 26. szám alatti fürdő- és mulatóházat 1862 körül vásárolta meg Zichermann Ignác, aki hitéleti célra bérbe adta azt a hitközségnek. A bérlő az emeleti táncteremet, női karzatok beépítésével imaházzá alakította át. A földszintre hivatali helyiség és két iskolai tanterem, a pin-

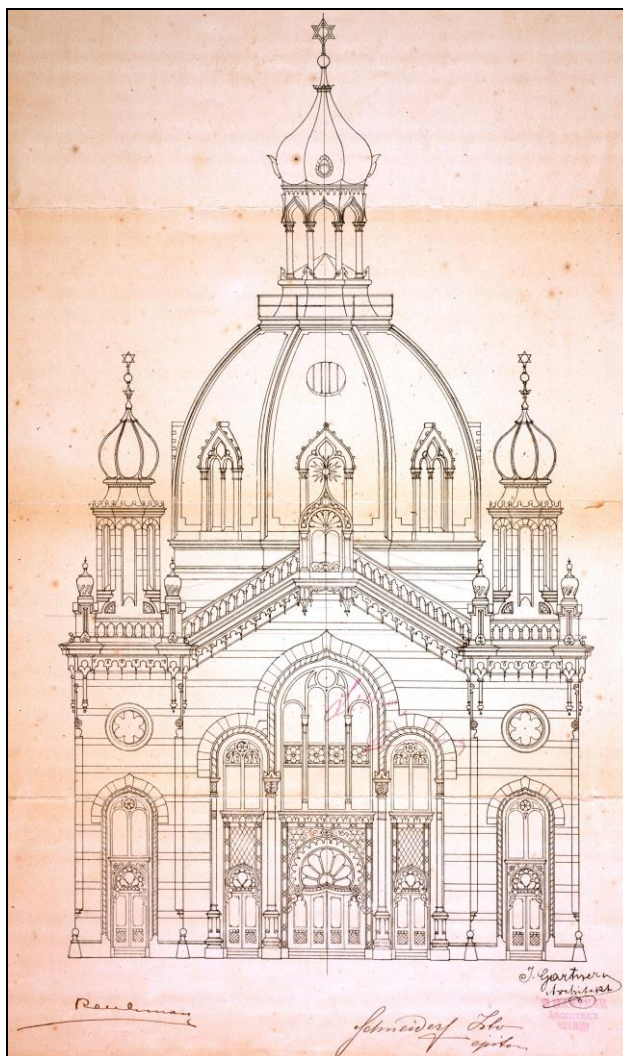

3. kép A Szent Anna utcai fürdőház 1850-ben. (Zsidó imaház 1865-1895. között)²

² DEBRECEN – NAGYVÁRADI ÉRTESÍTŐ 1850. február 10: 3.

cébe a rituális fürdő került. Az egész telket 1874-ben vásárolták meg, amelyhez 1893-ban a szomszédos ingatlant is megszerezték egy új, nagyobb templom céljára. Végül az építkezés helyett 1895-ben eladták a kettős telket a Svetits-alapítványnak, amely a zsidó imaházat katolikus kápolnává alakította át. A sokat látott 167 éves épület ma is áll a Svetits Intézet udvarában.

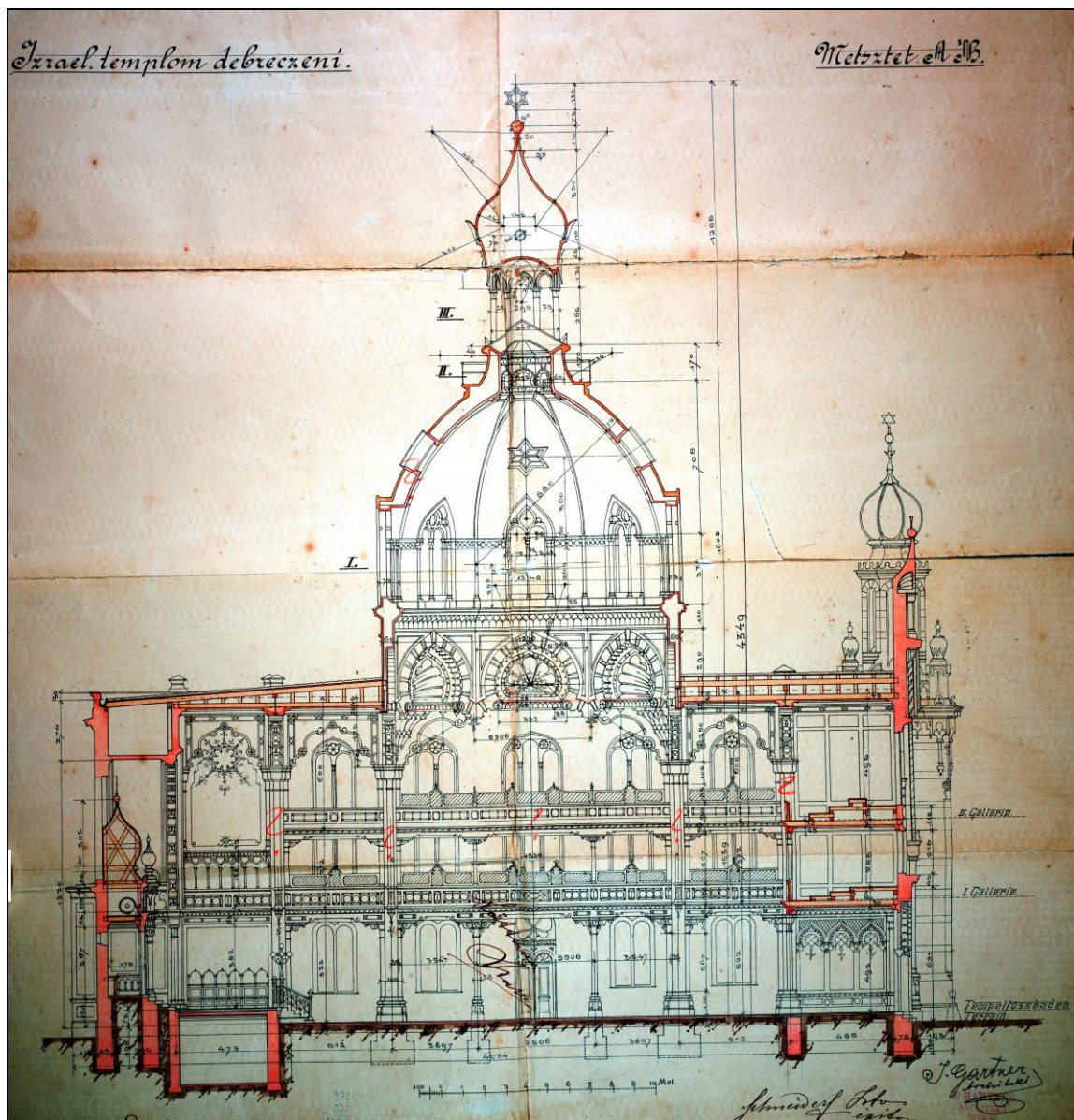
2. A nagy zsinagóga tervezése

4. kép Izraelita főtemplom, Nagyvárad utca – Deák Ferenc utca 8. (Mai Petőfi tér). Utcai főhomlokzat.³

³ JACOB GÄRTNER 1895. Izraelita főtemplom utcai homlokzata.

A Millenniumot minden hazai közösség jelentős tettekkel, látványos alkotásokkal kívánta üdvözölni. A debreceni status quo ante irányvonalú zsidóság 1892-ben határozta el a nagyváros rangjához méltó nagytemplom tervezését és felépítését. Az anyagi forrást a hívek hozzájárulásából, a Szent Anna utcai ingatlanok eladásából és a Debreceni Első Takarékpénztártól felvett kölcsönből biztosították. Az új zsinagóga céljaira 1894-ben vásárolták meg a Nagy Várud utca 2204 és 2205 számú – később Deák Ferenc utca 8. sz. –, ún. Molnár-féle telket.

5. kép Izraelita főtemplom, Nagyvárad utca – Deák Ferenc utca 8. (Mai Petőfi tér). Hosszmetszet. ⁴

⁴ JACOB GÄRTNER 1895. Izraelita főtemplom hosszmetsete.

A hely kiválasztása találkozott a városfejlesztési elképzelésekkel, hiszen lejjebb a Deák Ferenc utcán, a Gyár – később Werbőczy, most Iparkamara – utca déli sarkán is ekkor épült a törvényszék hatalmas épülettömbje. A mai Petőfi térre néző templomtelekre az utcavonaltól beljebb, kelet-nyugati irányba rendezett, stílusában keleties hatású impozáns épületet tervezett 1894-ben Jacob Gärtner. (Az elismert bécsi építész tervei szerint 14 zsidó templom épült a Monarchiában, Olmüztől Marosvásárhelyig 1889 és 1910 között.)

3. Az építkezés

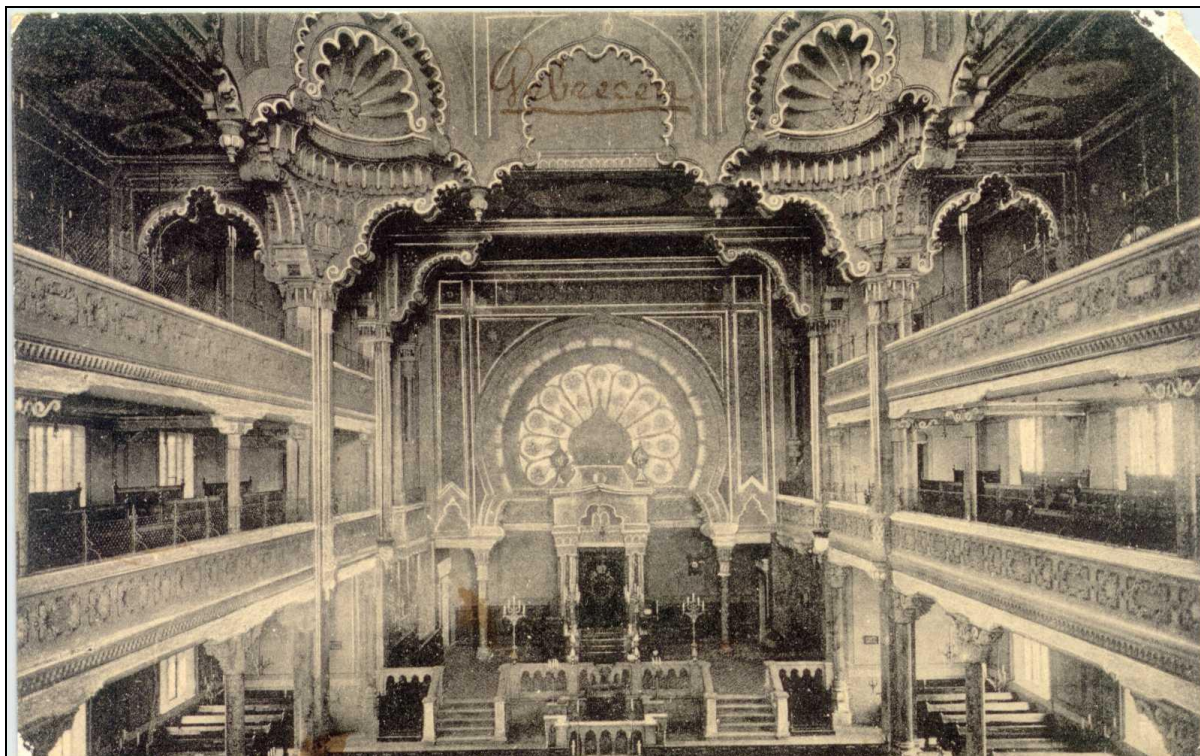
A debreceni városi tanács 1895. június 20-ai ülésén hagyta jóvá a „debreczeni izr. hitközség” építési engedélykérelmét. A rajzokat a műszaki hatóság részéről Stahl (Aczél) Géza főmérnök láttamozta. A 600 földszinti és 250–250 karzati ülőhellyel tervezett templom kivitelezésére debreceni építőmester, Schneider István kapott megbízást. A hitközség elnöke, Reichmann Ármin 1895. június 18-án ünnepélyes keretek között vette kezébe azt az ásót, amellyel megkezdte az új zsinagóga alapjainak kiásását.⁵ Az alapkövet, szintén szertartás keretében, július 24-én tették le. Az üreges kőbe került az a fémdoboz, amelybe az építés körülményeit megőrkítő iratot helyezték. A dokumentum szövegét Krausz Vilmos főrabbi olvasta fel az ünneplőknek.

A templom téglafalainak építése gyorsan haladt, így november 13-án már megtarthatták a bokrétaünnepélyt is, de a további munkálathoz még két esztendőre volt szükség. 1896 áprilisától júniusig tartott a hatalmas központi kupola vasszerkezetének megépítése. A templombelső díszítési munkálatait szeptembertől 1897. március 30-ig végezték el, és ezután került sor a légfűtés szerelésére.

Összességében 3851 „napszámot” fizettek ki a kivitelezőknek, akik 700.000 téglát, 955 m³ homokot, 842 q cementet, 1000 q meszet és 945 q gipszet használtak fel. A külső méretek szerint 40 m hosszúságú és 23 m szélességű téglalap alakú épület négy sarkában lépcsőházak voltak, amelyekből a főhomlokzat felőli kettőre kisebb hagymakupolás tornyokat emeltek. A külső homlokzat iszlám hatású megjelenését az egymást váltó 4 sor sárga, illetve 10 sor vörös csíkokba rendezett nyerstégla burkolattal érték el. A templombelsőben a női kar-

⁵ VÁLLALKOZÓK LAPJA 1895. május 21.

zatokat fonatdíszes aranyozott mellvéddel látták el. A 23 x 22 m nagyságú központi tér fölött emelkedett a márványlapokkal burkolt vasoszlopokon álló, 13 m átmérőjű kupoladob, rajta a 2 m sugarú hagymakupolával. E fölé szerelték a csillagot, amellyel együtt a templom 44 méter magasságú lett.

6. kép A zsinagóga belső tere. ⁶

4. Az avatás

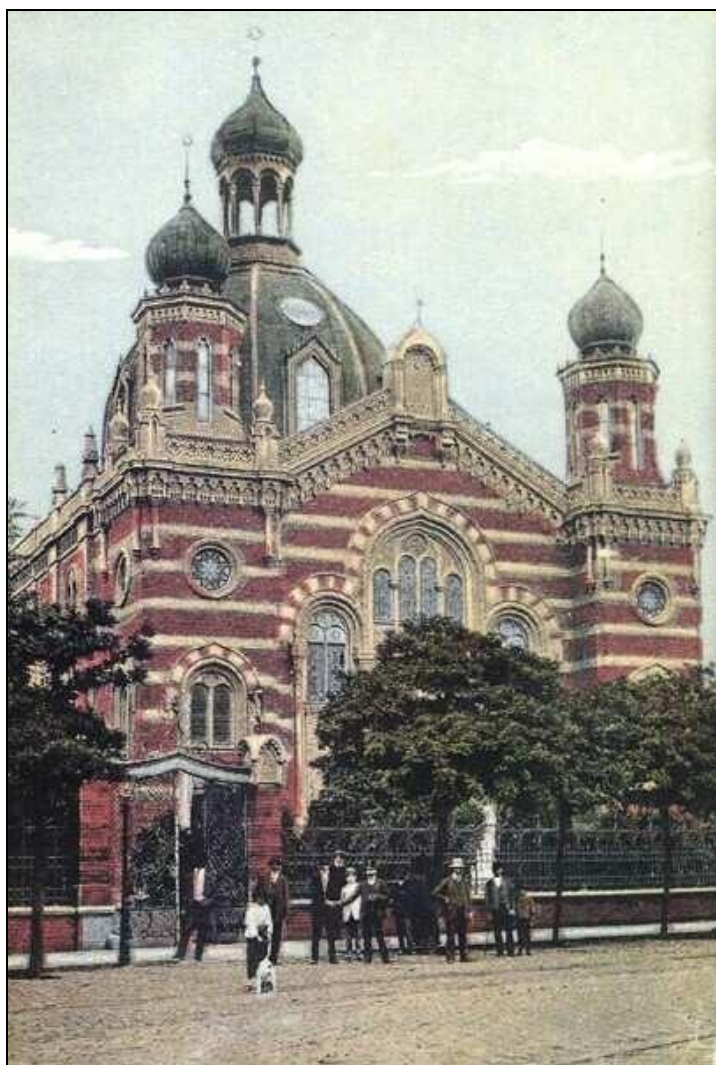
A kétnapos templomavató ünnepség 1897. szeptember 7-én kezdődött. ⁷ A szertartás kezdetén az előljáróság, élén a fő rabbival átvitte a 15 tóratekeresztet az új templomba. Ott Burger D. József jegyző felolvasta a zárókőbe helyezett írás szövegét. *„Ezen templomunk ... legyen maradandó, el ne vehesse tőlünk ellenség, ne sepperhesse el felhőszakadás, ne rendíthesse meg vi-*

⁶ A ZSINAGÓGA BELSŐ TERE. http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_catalogue&view=detail&id=83&Itemid=20 Az oldal utolsó megtekintése: 2017. július 10.

⁷ EGYENLŐSÉG 1897. augusztus 8.

har bömbölése, romba ne dönthesse földindulás, el ne pusztíthassa tűzvész, hanem büszkén, rendíthetetlenül hirdesse örök időkre a debreceni izr. hitközség áldozatkészségét és vallásos buzgalmát, gyűlhelyül szolgáljon híveinknek, ahol közös hálát mondjanak közös örömben, közös könnyet hullassanak közös gyászban, vagy közös imát mondjanak, ha közös veszély fenyegeti a hazát és a nemzetet. Álljon e templom, míg az ezeréves magyar haza áll.”

Az egész várost megmozgató avatóünnepen megjelent Hegymegi Kis Áron református püspök, Simonffy Imre polgármester, országgyűlési képviselők, az alispán, a honvédség és a közös hadsereg helyi méltóságai és más világi személyiségek is. A korabeli sajtó ⁸ a dicséret hangján üdvözölte a „márványtól és aranytól csillogó” létesítményt, Debrecen új jelképét.

7. kép A debreceni Izraelita főtemplom

⁸ DEBRECENI – NAGYVÁRADI ÉRTESÍTŐ 1897. szeptember 12.

4. A városfejlesztés útjában

A világháború 1944-es hatalmas pusztítást okozó bombázásai és a harci cselekmények következtében a Deák Ferenc utca páratlan oldalán valamennyi ház romba dőlt. A páros oldalon egy-két épület, így a zsinagóga, és kettővel lejjebb az iparkamarai székház maradt állva. A templomon, mint szinte valamennyi „túlélő” debreceni házban javítható károsodások keletkeztek. Viszont a helyreállítási munkálatok alatt, emberi mulasztás miatt a tetőzet meggyulladt, és elpusztult. A fedél nélkül maradt épületről a polgármester 1948. október 18-án intézkedett, és tudomásul vette, hogy a *„főtemplom leégett kupolájának és a kapcsolatos életveszélyes szerkezeti részek(nek) elbontását Csengeri Leó hitközségi elnök ... 1948. október 7-én megkezdette”*.

A létszámában és anyagi lehetőségeiben is erősen megfogyatkozott hitközség az államhoz fordult segítségért a templom helyreállítása érdekében. A fokozatosan merevedő politikai légkörben nem sok realitása lehetett a költségigényes helyreállításnak, ezért felmerült egyfajta „világi” hasznosítási lehetőség. A városi tervtárban fellelhető Andrassy István főmérnök 1956-ból származó tervezete a könyvtárrá alakításról. Végül a funkcióváltásra nem került sor, sőt 1960-ban határozatot hozott a hivatal, amelyben megállapították, hogy *„a templom jelenleg életveszélyes állapotban van a benne lévő alátámasztások ellenére.”* Közölték, *„hogy esztétikailag a kialakuló Petőfi tér perspektíváját az elhanyagolt külsejű templom nagyban csökkenti.”*

Kötelezték a hitközséget, hogy 20 napon belül szüntesse meg a veszélyhelyzetet, továbbá 60 napon belül végeztesse el a templom felújítását, vagy kérje meg a bontási engedélyt. Miután a helyreállításra nem kerülhetett sor, 1962-ben kiadta a hatóság a bontási engedélyt. A tervező a műszaki leírásban tudatja, hogy *„az épület lebontását a Városi Tanács rendeletére kell végrehajtani, városrendezési okokból”*.

7. kép Az Izraelita főtemplom előterében az 1948-ban felavatott Petőfi szoborral

Irodalomjegyzék

CSUKÁS JUDIT

(é. n.) *A debreceni zsidóság története a kezdetektől napjainkig.*
http://dzsh.hu/?page_id=24 illetve http://dzsh.hu/content/hu/debreceni_zsidóság_története Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VII.17.

KLIEN RUDOLF

2011 *Zsinagógák Magyarországon 1782-1918. Synagogues in Hungary.* Terc Kft. 1-678.

1994 *A debreceni zsinagógák.* Múlt és Jövő. 1. szám.

SIRÓ BÉLA

1994 *A debreceni zsidóság szellemi arcképéhez.* Múlt és Jövő. 1. szám.

SZABÓ ISTVÁN

1927 *A zsidók letelepedése debrecenben (1840-1867).* Debreceni Egyetem szakvizsgai dolgozat. Kézirat.

ÖLVETI GÁBOR

1996 *A zsidó közösségi vagyon Debrecenben.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIII. In: RADICS KÁLMÁN (Szerk.): Debrecen. 173-193.

Képjegyzék

A SZENT ANNA UTCAI FÜRDŐHÁZ 1850-BEN. (ZSIDÓ IMAHÁZ 1865-1895. KÖZÖTT)

1850 Lásd bővebben: DEBRECEN - NAGYVÁRADI ÉRTESÍTŐ 1850. február 10. 3.

A ZSINAGÓGA BELSŐ TERE.

- (é. n.) http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_catalogue&view=detail&id=83&Itemid=20 Az oldal utolsó megtekintése: 2017. július 10.

JACOB GÄRTNER

- 1895 *Izraelita főtemplom, utcai homlokzata. Nagyvárad utca – Deák Ferenc utca 8. (Mai Petőfi tér). Utcái főhomlokzat* DMJV. PH. Főépítészeti Iroda. Építészeti Archívum – Mikrofilmtár.
- 1895 *Izraelita főtemplom, utcai hosszmetsete. Nagyvárad utca – Deák Ferenc utca 8. (Mai Petőfi tér). Utcái főhomlokzat* DMJV. PH. Főépítészeti Iroda. Építészeti Archívum – Mikrofilmtár.

TOVÁBBÁ:

A DEBRECENI IZRAELITA FŐTEMLOM

- (é. n.) Lásd bővebben: PAPP JÓZSEF: Múltunk – Petőfi téri lebontott zsinagóga. <http://www.varoskozpont.hu/multunk-a-petofi-teri-lebontott-zsinagoga/> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VII.10.

A MEGSÉRÜLT ZSINAGÓGA, MÁR FŐKUPOLA NÉLKÜL A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

- (é. n.) Lásd bővebben: PAPP JÓZSEF: Múltunk – Petőfi téri lebontott zsinagóga. <http://www.varoskozpont.hu/multunk-a-petofi-teri-lebontott-zsinagoga/> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VII.10.

A VÁROS LÁTKÉPE A NAGYÁLLOMÁS FELŐL

- (é. n.) Lásd bővebben: PAPP JÓZSEF: Múltunk – Petőfi téri lebontott zsinagóga. <http://www.varoskozpont.hu/multunk-a-petofi-teri-lebontott-zsinagoga/> Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VII.10.

AZ IZRAELITA FŐTEMPLOM ELŐTÉRÉBEN AZ 1948-BAN FELAVATOTT PETŐFI SZOBORRAL

(é. n.) Lásd bővebben: PAPP JÓZSEF: Múltunk – Petőfi téri lebontott zsinagóga.

<http://www.varoskozpont.hu/multunk-a-petofi-teri-lebontott-zsinagoga/>

Az oldal utolsó megtekintése: 2017.VII.10.

<http://www.civisporta.hu>

civisporta@gmail.com

